

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 216. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius04val-shoot-idm140034109540256.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

217
OVERSÆTTELSE AF
ANDREAS MUSCULUS
OM SVÆRGEN OG BANDEN.
1557.
218
219

INDLEDNING.

I.

I 1556 udgav Andreas Musculus sit kendte Skrift imod Bandedjævelen 1, en af de Djævle, der i Datidens paa alleslags Djævle (Aagerdjævel, Drikkedjævel, Horedjævel, Hosedjævel, Morddjævel, Spilledjævel) saa rige Tyskland synes at have været allermest udbredt 2.

Allerede samme Aar oversatte Palladius Musculus 1 Skrift, hvad der viser, at Bispn har ment, at der ogsaa her i Landet var stærk Trang til en kraftig Advarsel mod den svare Synd med Sværgen og Banden.

Oversættelsen holder sig tæt til Originalen - kun med den nødtørftigste Lokalisering: naar det hos Musculus hedder, at den grusomme Last nu har indtaget "gantz Deutschland", og at "die Deutsche sprache" er spækket med syndige Eder, saa indsætter Palladius Danmarks Navn ^{*}—^{*} 220 (se ndf. S. 236 L. 25 og 29); naar Musculus siger, at den gruselige Gudsbespottelse findes "bey vns allein", saa oversætter Palladius "hoss oss oc vore naboer vdi Tyskland" (S. 249 L. 36) o. s. fr. - Andre Afbigelser er, bortset fra de obligate tautologiske Omskrivninger, næsten alle af ufrivillig Art (se Noterne ndf. til S. 236 L. I ff., L. 33 f., 243, L. 17 f., 262 L. 9 ff.). - Ogsaa Bibelstederne er oversat ordret uden Hensyn til den autoriserede Oversættelse i Biblen 1550, se Noterne til S. 250 L. 30, 252 L. 11 og 13, 254 L. 24, 258 L. 29 og (især) til S. 263 L. 13 I.

Som Exempel paa Forholdet mellem Original og Oversættelse kan følgende Stykke, med dets mange Tautologier 2, anføres:

Musculus' Text Bl. B 1 v.

Das aber nun eben diese zeit vorhanden/ vnd wir jetzunder in der selbigen sein/ vnd leben/ inn welcher das bild nicht allein auff thönern/ sonder gar auff kotichen füssen stehe/ aber nit inn die *leng vnd ferne* bestehen kan/ vnd ferner nichts zugewarten/ dann daß alles durch einander gehe/ sein wir inn dem/ alle semptlich vnd ein stimmig/ vnser eigen Propheten/ vnd vnsers eigen vnglücks *verkündiger vnd weissager/ schreien, klagen vnd sagen* zu gleich/ die bößheit sey auffs höchsten gestiegen/ alle vntugendt habe den höchsten grad erlanget/ Die Welt *vormag noch kan nicht* erger werden/

Oversættelsen (ndf. S. 234).

Men at lige den samme tid er nu faar haande/ och at vi *ere oc leffue* nu i den samme/ huor vdi det Billede 3 staa icke alleniste paa Lierføder/ men aldels paa idel *dreck oc skarn* / som kand icke bliffue fremdelis lenger bestaaende/ oc mand haffuer inted lenger ath *tøffue eller forbide* efter/ end ath alle ting skulle gaa *til grunde / oc falde i hul* / met huer andre/ Der vdi ere vi alle sammen/ met en røst til hobe vor egne Propheter/ som *forkynde och Prophetere* om vor egen wlycke/ *robe oc skrige/ klage oc sige* til lige/ at ondskab er opstigit paa det alder høyeste/ alle wdygder haffue faat den høyeste *grade oc sæde* / Verden *formaa icke/ oc ey helder* kand bliffue *argere oc verre* /

* * *
— — — 221

Ligesom Palladius bevarer Originalens ordrige Stil, saaledes gengiver han nøje dens mange Sentenser og Billeder. Blot et enkelt Exempel. Det hedder hos Musculus, at Sværgen og Banden er steget til en saadan Højde, "*dass nicht möglich ist/ das Gott wird lenger können zusehen/ er wird. . mit feusten müssen drein schlagen*" ; dette oversætter Palladius: Synden er steget "*saa høyt oc saa gruselige/ at det er icke mueligt/ at Gud kand saa lenger see igennem fingre / met mindre end hand slar der i met Neffuen* " (ndf. S. 261 L. 5 fl.).

II.

Palladius indleder sin Oversættelse med et Forord, i hvilket han siger, at han har udgivet tre smaa Bøger mod Sværgeren og Banden, paa det, "at naar Rebet er tresnoet, da holder det snarest". Disse tre Bøger er:

1) et Kvatern (dvs. en lille Bog paa fire Dobbeltblade) paa Latin, uddraget af Musculus' Skrift, og tilskrevet den danske Præstestand paa Øvrighedens Befaling. Der kan ikke være Tvivl om, at dette Skrift er identisk med en lille Bog paa 8 Blade, der findes paa det kgl. Bibliothek, med Titlen: *Compendiolvm, in qvo pessima & horrendissima jurandi & maledicendi consuetudo vtcunque deprædicari possit* .

Forordet lyder:

Parochis et ministris Ecclesiarum/ omnibus/ in his Daniæ et Noruegiæ Regnis.

Petrus Palladius.

S. P. D.

Cvpiit Magistratus noster hoc Compendiolvm/ per vos in primis vestro Populo vestrisque auditoribus/ contra horrendam iurandi et maledicendi consuetudinem/ adeoque summam nominis Dei blasphemiam/ assidue et diligenter proponi. Sperat enim/ hoc modo per Dei gratiam/ saltem aliquos/ a tam impiis iurationibus et diris execrationibus/ ad meliorem mentem/ reuocari posse. Proinde nostrum est diligentem operam dare/ summumque studium adhibere/ ne Magistratus noster piissimus vel quicquam in nobis desideret/ vel spe sua frustretur. In Christo Jesu foeliciter valete/ Haffniæ 28 Augusti.

222

Derefter følger selve Skriftet, der som hos Musculus er inddelt i 5 Kapitler, hvori de fem Hovedgrunde, hvorfor man ikke maa bande, meddeles. Bogen slutter med flg. (ikke helt klare) Efterskrift: "Hic properandum est piis Parochis/ in proponendo suis auditoribus hoc compendiolo/ ne citius opinione sua/ cum ignominia ferant/ vt ipsis hæc eadem/ in primis/ a suis auditoribus proponantur. Nam breui/ Deo volente/ totus ille liber/ vnde hæc in compendium extracta sunt/ in lucem prodeat/ vernacula lingua propediem/ transferendus et excudendus. Pet. Pall."

2) et Kvatern udsat af Latin paa Dansk. Det er som det foregaaende uddraget af Musculus' Skrift, men tilskrevet Almuen. Dette lille Skrift synes sporløst forsvundet, end ikke en Titel i en eller anden Bogkatalog vidner om dets Tilværelse. At det har eksisteret derom kan man dog - efter Palladius' ganske utvetydige Udsagn - ikke nære nogen Tvivl. Muligvis har det været en Fordanskning af det latinske Compendium, Palladius siger jo, at det er oversat fra Latin, og at det er uddraget af Musculus' Skrift; men da dette var skrevet paa Tysk kan Uddraget ikke være foretaget direkte efter Musculus, den Antagelse ligger da nær, at Grundlaget har været Palladius' latinske "Uddrag" heraf.

3) nærværende Oversættelse af Musculus' Skrift.

Mens den første Bog var tilskrevet Gejstligheden og den anden Almuen, er denne tredje Bog tilskrevet "Øffrigheden oc al deris Hoffsender oc Hofftieneren", fordi de allermost har Formaning og Undervisning Behov.

-

Øvrigt nævner Palladius i Forordet - med Støtte i Originalens Forord (se Kommentaren til S. 231 L. 23 ff.) - hvorledes Himlen har paamindet Menneskene om deres svare Synd ved at sende utidig Torden og Lynild Nytaarsaften 1556 og andre Tegn i Julehelligdagene - senere Komet, Sol- og Maaneformørkelse foruden Dyrtid og andre Ulykker "och mere wi faa/ om wi icke rette oc bedre oss". Derpaa anføres et stort Stykke af Visitatsbogen, i 223 hvilket Palladius med en let Omredigering af Visitatsbogens Text (se Kommentaren til S. 232 L. I ff.) fremhæver, at det ikke blot er Manddrabere, Horfolk, Skørlevneds Folk, Bolere, Slemmere og Demmere og aabenbare Løgnere, men ogsaa Bandere og Sværgere, som lyses i Kirkens Band.

Af sproglig Interesse er Fremstillingen af, *hvorledes* man bander. Man siger ikke som forhen Ederne "bart her vd", men sammentrækker dem til et Ord som *St* ø for "Guds Død" i Eder som: "Stø, gack tremmen i vaald", "Stø, du skalt faa tusinde" olgn., eller man forfejrer (dvs. besmykker) sin Banden ved Skæmte-Eder som *Guds klunden* (for: hellige vunden), *Guds sacralent* (for: Sakrament), se Kommentaren til S. 233 L.10, 11 og 12.

Til Slut meddeler Palladius et Raad mod Tilbøjeligheden til at bande, som Veit Dietrich med Held anvendte overfor en Borger i Nürnberg: hver Gang denne mærkede, at han maatte bande, skulde han gaa hen og lægge en Gylden i Fattigblokken, "og end før han kom til hundrede, da havde han vænnet sig af med at sværge/" Palladius beder endelig Gud give sin Naade til, at Menneskene maa bedre sig, "saa de tæmme og spæge deres Kindben i Bidsel og Grime."

III.

Af Skriftet om Sværgeren og Banden kendes to Udgaver.

1. *Originaludgaven 1557*. Denne er i Kvart-Format; de bevarede (noget beskaarne) Exemplarer er 19 1/2 x 13 1/2 cm. Udgaven bestaar af 7 Læg, signeret A-G, med 4 Blade i hvert. Der er 30 Linjer paa Siden. Træsnittet paa Titelbladet (se ndf. S. 227), der som ovf. nævnt - bortset fra Aarstallet - nøje stemmer med Træsnittet hos Musculus, viser, hvorledes Menneskenes Eder gennemstinger Kristi ganske Legeme (jfr. Texten ndf. S. 237-38), Omkring Korset staar bandende Mænd af alle Samfundsklasser: Vexellereren med sin Pung, Adelsmanden med sin Fjerbaret, Munken med sin Kutte osv. og bag dem 224 en vældig Djævel med Dyrefjæs, raslende med Lænkerne, der skal fængsle Banderne. I Baggrunden ses til venstre en rasende Kusk, der hæver Pisken for at slaa løs paa sine Øg, tilhøjre to Mænd med Pludderhoser, der skældende drager Sværdet mod hinanden. I Forgrunden til højre spiller to Børn Tærning ell. lign. De er blevet uenig om Spillet og den ene bander den anden. Til venstre ses to Djævle siddende paa Hug, den bageste hvisker Menneskenes Synder til den forreste, der registrerer dem paa en lang Pergamentrulle - øverst paa hvilken Aarstallet 1557 læses. - Bagsiden af Titelbladet er blank. Bogen er trykt i København. Trykkeren er ikke navngivet, men det typografiske Udstyr viser, at Skriftet ligesom Palladius' samtidige Skrifter er udgaaet fra Hans Vingaards Presse (se Lauritz Nielsens anf. Afh. S. 103). Paa det kgl. Bibl. findes to Exemplarer af denne Udgave.

2. *Udgave 1624*. I denne Udgave, der er i Duodez, sign. A-L, findes tre Skrifter: 1. et anonymt Skrift "Om Guds hellige Navns Vanbrug", Bl. A 2 r - B 8 V, 2. Palladius' Oversættelse af "Sværgeren og Banden", Bl. B 9 r - I 6 V, 3. (med nyt Titelblad, men fortsat Paginering) et anonymt Skrift: "Bagvaskers Mulkurff" etc. Bl. I 7 r - L 6 V (Bibl. Danica I 294). Dens fuldstændige Titel er: *Om Guds | hellige Naffns forfængelige vanbrug oc | foractetse. | En fornøden paamindel | se i denne onde oc sidste Tijd. | Til at undfly hans Vrede oc | Straff derfor. | Samt D. P. P. vel- | meente Advarsel/ som hand | oc fordum lod udgaa/ Om | den store Guds bespaattelse met | Sværen oc Banden/ | 1556. | Prentede i Kiøbinghaffn/ hoß | Henrick Waldkirch. | 1624.* - Exemplar paa det kgl. Bibliothek.

Det maa endnu nævnes, at der i forskellige ældre Bogfortegnelser (fx. Worms) og Kataloger (fx. Rostgaards 7/1 1726 S. 71) som Trykaar for Originaludgaven af "Om Sværgeren og Banden" er opgivet 1556 - ligesom paa 225 Titelbladet 1624. Dette maa dog uden Tvivl forklares ved, at Originalens Titelblad ikke angiver Aarstallet tydeligt, hvorfor man har dateret Skriftet efter Forordet. Da dette er underskrevet 2, Juledag 1556, vilde det imidlertid være yderst usandsynligt, at Bogen skulde være færdigtrykt førend i det ny Aar. Der er derfor ingen Grund til at tro, at en Udgave fra 1556 skulde være gaaet tabt.

226

227

228

229

Peder Palladius til den Christen Læser.

DEn alsommectigste Gud i Himmelen vor Hems Jesu Christi Fader/ giffue sin naade der til/ at det maatte vdi naagen tnaade være velstedt/ oc hoss nogle/ effterdi det kand icke skee hoss mange (thi Dieffuelen er io krafftig hoss den store hob/ som høre hannem til/ saa at der er ingen forbedring at vente) Gud giffue (siger ieg) ath det maatte ellers være velstedt/ at her gaar saa mange smaa bøger vd paa Danske/ icke aleniste de som staa i den hellige Scrifft/ som Kong Daudiz Psaltere/ Kong Salomons Ordsprog/ Jesus Syrach etc. Men ocsaa andre som ere vdspundne oc vddragne aff samme hellige Scrifft/ mod allehonde store synder/ som nu ere gengse hoss den menige mand/ oc saa almindelige/ lige som det vaare kaastelige Dygder oc velgerninger/ i dette klare Euangelii liuss/ som mod det formaledide Aager/ mod den forbandede Druckenskab etc. Oc nu her mod den skendige Guds bespaattelse/ met Suæren oc banden/ Huilcken himmel oc Jord skal icke kunde fordrage lenger/ end sige Gud selff som her til haffuer met stor taalmodighed lid oc told samme bespaattelse oc wræt/ som hannem skeer paa sig selff/ paa hans kære Søn/ paa den Helligaand/ paa hans kære Søns mandom oc hans tho høffuerdige Sacramenter/ Thi faalck acter det nu faar inted/ at vor Herre Jesus Christus bleff kaarsfest paa Langfredag/ met minder end at de daglige kaarsfeste hannom aff ny

igen/ met mange tussinde blodige Eeder/ och bander/ om hans Vunder/ || Pine oc død/ som i faa grusomelige nock at høre i denne Bog/ Oc paa det/ at inted skulde forsømmis/ til at affpredicke och affuende/ den offuermaade formaledidet Suæren oc banden/ lod ieg denne Bog vdgaa i trende maade/ paa det at naar Rebet er tresnod da holder det snarest/ saa maatte end ocsaa disse tre smaa Bøger/ mod Suæren och banden noget gaat vdrette til gaffns och til Guds ære/ at temme och spege den arme forgiftige 230 Tunge/ at den skal icke saa raade sig selff/ vdaff it ont formaledidet hierte/ som Jacobus 3 Cap. siger/ ath Tungen er en liden Lem/ och kommer store ting aff sted/ besmitter det gandske legemme/ och optender al vor omgengelse/ naar hun er optend aff Helffuede/ Thi al Natur/ Diur oc Fule oc Hugorme oc vnderlig Ting vdi haffuet bliffue temde oc ere temde aff Menniskelige Natur/ Men tungen kand inted Menniske temme/ det wrolige onde/ fuld aff Dødelige forgiftelse/ met hende loffue wi Gud Fader/ oc met hende bande wi Mennisken/ som ere gjorde effter Guds Billede/ aff en mund gaar loff oc bander/ met andet huad Jacobus der scriffuer om den arme Lem vor Tunge/ som lader sig saa vanbruge.

Tre smaa Bøger sagde Jeg / ere nu nylige vdgongne mod Suæren oc Banden/ Den Første er it Quatern paa Latine/ tilskreffuit/ aff Øffrigheds befaling/ det gandske Klerckeri/ som er vdi Predicke Embedit/ at affpredicke samme suare Guds Bespaattelse och fortørnelse/ saa megit som dem mueligt kand være. Det andet Quatern vdsæt aff Latine paa Danske/ er skreffuit til Almus faalck/ at ingen skal kunde brede sig vild der om/ at de io || faa baade at høre oc læse/ det som dem skal icke behage vel/ vden/ de rette oc bedre sig. Den tredie er nu denne Bog som de andre tho ere vddragne aff/ den skal være Øffrigheden oc al deris Hoffsinder oc Hofftienerer tilscreffuit/ skenckt oc giffuit til en paamindelse oc vnderuisning/ i dette ny Aar/ effterdi det gamle er bortte/ met mange gruselige och store Synder/ alligeuel at straffen oc regenskabet staa endnu tilbage/ suart oc grumt nock/ huo sig icke vil rette oc bedre.

Den første sag huor faar ieg haffuer screffuit dem denne Bog til/ er denne/ at de haffue formaning och vnderuisning aldermest behoff der om/ det kende Gud/ oc hand giffue huer sin Naade til at rætte sig.

Den anden er den/ ath Øffrigheden tit paamindis deris Embede i denne Bog/ huad dem bør at gøre der til vnder Guds høyeste straff.

231

Den tredie sag er/ at den fromme Docter/ Andreas Musculus/ haffuer skenckt denne Bog paa Tydske/ en frommer/ Edel Krigsmand/ huilcken hand loffuer derfaar/ at hand holder sig temmelig iblant saadant Krigs faalck/ som hand skal daglige omgaa met/ och at hand er Gudfrøctig/ mit iblant de onde/ oc haffuer der hoss købt alle salige Lutheri Tomos oc Bøger paa Tydske/ at forfremme sig met vdi Guds Ord oc hans saligheds sag. Saadanne fromme Gudfrøctige Stridsmend/ vaare ocsaa vdi Christi tid baade den ene Centurio oc den anden. Disligiste Regulus/ Jairus/ Eunuchus/ och andre/ huilcke vort Herrefaalck och Hoffaalck skulde io gerne see sig i Spegel vdi/ effterfølge deris Exempel/ oc købe dem den danske Bibel/ oc andre Bøger/ nyttelige oc gode/ smaa oc store/ som vdgaa nu i denne siste tid/ dem til it Vidnisbyrd/ enten || at staa faar Guds Domstol/ eller at falde/ Gud være loffuit/ at det er icke Hanss skyld her oppe i Himmelen/ som skal tillade saadant/ oc ey helder deris/ som skal det bære faar/ Men skylden skal findis hoss dem/ som det icke ville annamme/ Thi huad helder wi siunge glædelige eller grædelige faar dem/ da skicke de dem inted der effter huercken met glæde eller sorig/ men ere som hine onde oc wbærige Børn/ der forælderne kunde ingen vey komme met/ der som de staa end med Riset offuer Hoffuedet paa dem/ Ere wi icke nock truede met Guds Riss/ wtidelige Torden oc Liunild/ i fiord paa nytaars afften/ och met andre tegn strax i Jule helligedage/ siden met Comet/ Item Solens oc Maanens formørckelse/ met dyrtid och anden wlycke her paa Jorden/ som wi haffue/ och mere wi faa/ om wi icke rette oc bedre oss/ besynderlige i disse fire vnderlige effterfølgendis Aaringe/ som nu tilstunde om huilcke er aff gammel tid propheterit/ och besynderlige om det fierde/ i saa maade. Anno sexagesimo caueat sibi omnis Homo/ det er/ paa det trediesinde tiuffuende Aar skal huert Menniske paa Jorden vogte och vare sig. Saadant maa mand frøcte sig faare/ Thi Synden føder saadant aff sig/ och drager straffen effter sig/ som en Hund/ der haffuer brudit sig løss/ drager Lencken effter sig.

232

Huo er den der veed icke her i Danmark/ at alle Sogneprester/ skulle tho gange om Aarit i det alder minste bandsette/ effter Kongens Ordinantz/ som er/ den Søndag nest faare Jul/ oc den Søndag nest faare Paaske/ da skal hand vare alle dem at/ som icke mue gaa til Sacrament/ som ere icke aleniste Mandrabere/ Horefaalck/ skørleffnis faalck/ Bolere faalck/ Item Slemmere och demmere/ || Løgnere etc. men ocsaa Bandere oc Suærere/ som forftaas ocsaa vnder det ord Skendegeste.

Thi huor kand den Hellig Aands naade være vdi det Hierte/ som saa mange skaacker (Gud beuare oss) flyffue vdaff hanss hals/ sin fattige Neste til onde/ Gud giffue du faar etc. Gud beuare oss/ siger ieg end en tid/ Haffuer du saa mange aff de onde/ at giffue bort/ Huilcken hob maa der da være inde igen/ som du haffuer at fare met oc der siden fare hen met dig/ til Helffuedis affgrund/ din Tunge er en liden Lem (som tilforn er sagt) Men hun forkaster din salighed saa snart/ som mand velter en Vogen om.

Mand siger det/ at den bondeman vdi farendeløss/ hoss Ringsted/ som vaar besæt/ skulde haffue bandet sine gester vdi sig/ hand skulde haffue tagit en skaal fuld aff Øl/ oc sagt/ gid Jeg dricker saa mange i mig/

som her er taare i etc. Huo veed der torde vel været saa mange vdi hannem/ som hand sagde til mig/ vdi en hel altmues neruærelse/ der hand kom til sig igen/ effter at hans mund vaar tit hen vrent op til hans Øren oc hans øyne vaare store trinde oc røde/ met gruselig Skraal oc Skrig hand gaff vd aff sig/ fordi hans geste kunde icke lide en Christen bøn/ Peder sagde hand/ det krilder oc miørler vdi mine Ben oc Laar/ som der vaare tusinde Spurge vdi dem/ Wi haffue end om en beset in Euangelio/ der vaar it skaack aff de onde vdi hannem. Huor mange ere i? (sagde Christus) de suarede it skaack/ det er/ sextusinde/ sexhundrede/ trysinde tiuffue och sex/ Du tørst icke regne dem op i skaack/ lester eller Tynder tal/ eller forplicte och forspunde dem/ de ere io selffue veluelige nock til rede/ de løbe icke bort/ || de bliffue vel hoss dig / alligeuel at du løcker dem icke vdi 233 Tynder/ oc er en stor Guds naade och miskundhed/ at en gang/ naar du haffuer dem alderslemmist/ vdi din mund de bryde icke da vd i Øyene/ Næse oc mund/ at du bliffuer obenbarlige besæt/ som du est alligeuel lønlige besæt.

Disligiste met Suæren/ er det icke en ønckelig ting/ at mand finder dem/ som haffue saa lenge sorit/ om Gudz død (Gud beskerme oss) at de gide icke nu lenger giort dem saa stor wmag/ at neffne det saa bart her vd/ der faar drage de det sammen i it ord/ och Suære alligeuel ved huert ord de tale/ oc sige/ Stø/ gack tremmen i vaald/ Stø ieg troer icke det/ Stø du skalt faa tusinde etc. Andre de ville forfeyre deris Suæren met skemt Eeder/ Guds klunden/ Guds Sacralent/ Men det hielper dem inted som Jesus Syrach siger 23 Cap.

Derfaar effterdi at Gud lader gøre saa suare formaninger til Øffrighed/ til leg oc lerd/ da er det høy tid at vende paa halff vey/ i huad raad mand finder der til/ Den fromme lerd mand Vitus Theodorus gaff en Borgere vdi Norenberge dette raad/ at naar mand kunde mercke hannem det aff at hand sor/ da skulde hand strax gaa hen vdi Kircken oc legge en Gylden i fattige faalckis blaack/ det raad begynte hand at bruge/ oc end før hand kom til hundrede/ da haffde hand vaand sig aff at Suære. Der er raad mod alle wraad/ Gud almectigste for Jesu Christi skyld/ forlæ oss met de beste raad/ at wi kunde betencke oss/ bekende vaare Synder/ oc falde ind vdi hans Skød/ met græden oc affbeden/ alligeuel at hand haffuer Riset offuer Hoffuedit paa oss/ at hand wilde spare oss/ oc brende Riset op/ der som hand formercker vor aluorlig retning oc || bedring/ oc at wi ville temme oc spæge vaare Kindben i

Bidsel oc Grime/ Gud giffue oss sin Naade der til Amen.

Screffuit i Københaffn anden Jule dag.

1556 .

234

En tro formaning oc paamindelse giort i den beste mening/ mod den wchristelig forskreckelig oc gruselig Gudz bespaattelse/ som er Suæren och Banden.

HVorlunde at ondskab/ i de siste dage/ skal faa offuerhaand/ voxte oc opstige/ paa det høyste/ effter vor Herris Christi Prophecie/ Och at samme tid skal bliffue gandske farlig/ effter den hellige Pauli Prophecie/ for den offuermaadige slemme wdygd/ synd oc skam som da vil ske/ det haffuer vor kære Herre Gud/ langt tilforn/ ladit obenbarlige oc for huer mands øyen affcontrofeye oc male/ ved Daniel Prophet/ vdi den siun oc Billede/ som Konge Nabugodonosor saa vdi Drømme/ hues Hoffuit vaar aff Guld/ Brystene aff Sølff/ Bugen aff Kaaber/ Benene aff Jern/ oc Føderne/ en del aff Jern/ oc en del aff Leer/ huilcken siun Daniel vdlegger oc vdyder/ aff Guds obenbarelse/ paa de fire Monarchier eller Konge Riger/ som er de Asyrier/ Meder oc Perser/ de Greker oc for det Fierde oc siste/ de Romere/ vdi huilckit Konge rige (som Historier det vduise) Verden er bleffuen io verre oc verre/ oc er kommen paa det siste/ fra Guld/ aldelis ned til Leer || oc skarn/ Huor paa saadan suar byrde kand icke lenge bliffue standende/ Men naar de Lierføder bliffue eckon lidet røde aff sted/ at den gandske Byrde syncker da strax ned effter/ och falder paa en hob. Men at lige den samme tid er nu faar haande/ och at wi ere oc leffue nu i den samme/ huor vdi det Billede staar icke alleniste paa Lierføder/ men aldelis paa idel dreck oc skarn/ som kand icke bliffue fremdelis lenger bestaaende/ oc mand haffuer inted lenger ath tøffue eller forbide efter/ end ath alle ting skulle gaa til grunde/ oc falde i hul/ met huer andre/ Der vdi ere wi alle sammen/ met en røst til hobe vor egne Propheter/ som forkynde och Prophetere om vor egen wlycke/ robe oc skrige/ klage oc sige til lige/ at ondskab er opstigit paa det alder høyeste/ alle wdygder haffue faat den høyeste grade oc sæde/ Verden formaa icke/ oc ey helder kand bliffue argere oc verre/ Oc der som Gud 235 end nu vilde opholde verden en tid lang och lade det Billede (som er ellers icke mueligt) end nu nogit lenger staa i sin mact oc velde paa de vege lier føder oc skarn føder/ Da skal dog Solen paa Himmelen icke mere kunde ansee saadan ondskab/ opstiget paa det høyeste/ oc iorden skal icke helder

lenger kunde bære fruct.

Saa langt ere wi nu komne/ Gud være loffuit/ i den siste oc alle farligste tid/ at wi see/ eller megit mere tage oc føle paa/ at Verden er opstigit/ paa den høyeste grade/ i al ondskab/ huad høyt opstiger/ det falder høyt/ och skal visselige sønderbrydes/ hoss den veklage bliffuer det hengendis/ Men ath wi skulde komme den store fare oc nød som oss henger paa/ lenger hen/ det kunde wi icke end begynde/ end sige fuldkomme/ som er at alle samen/ || oc huer faar sig skulde bedre sit leffnit oc skicke sig i denne farlige tid/ oc i disse onde Dage/ met bod oc bedring/ paa vort leffnit. Huer kaster sin Synd (som den Hedenske mand sagde Persius) bag sin Ryg oc spegler sig diss emellem i andre Faalckis Brøst/ rober och klager iammerlige der offuer/ Men ingen begynder paa sig selff.

Saa haffuer Øffrighed oc neder lagt Suerdit/ seer igennem fingre/ haffuer tagit Brillemagerne deris haanduerck fra dem/ og lade alle Gruselige Synder gaa for sig/ voxer oc opstige. Thi huor ingen straff er/ der er helder ingen frøct/ huor som ingen frøct er/ som den Hedenske mand siger/ Licentia omnes deteriores sumus/ der kand det icke anderlunde til gaa/ end at egensindighed oc genstridighed voxer/ wdygder opstige paa det høyeste/ och faa offuerhaand.

Men at ieg legger ocsaa min iammerlig klagemaal der til/ Saa rimer ieg aldelis offuer ens met det almindelige Raab oc klagemaal/ oc holder det ocsaa mere end vist derfaare/ at det onde er icke aleniste opstigit paa det høyeste/ Men at der er ingen last eller bespaattelse mere tilbage som Sathan maa eller kand hente hid vdaff Helffuede faar Domme dag/ saa lang som hans tid end nu kand vere. Oc ieg derfaare/holder oc acter denne neruerendis tid/ met den almindelig Prophecie/ om vort iammerlige klagemaal/ faar den siste/ och alderfarligste/ 236 som kand icke nu/ mere bliffue argere eller verre. Oc at ieg effter den hellige pauli tilladelse/ ocsaa lader mig it lidet bruge/ effter mit sind oc gode tycke/ och er dette at Sathan skal faar Domme dag her vdøse al sin ondskab oc forgiffthighed tilforn/ oc inted heholde tilbage/ holder ieg oc acter det || aldelis derfaare (ieg vil lade en anden tencke huad hannem gaat tycker) at den alder groffueste oc siste ondskab/ som Dieffuelen haffuer spart til it Stick/ mod det hellige Euangelium/ oc mod vor herris Christi Rige/ er alle rede framkommen/ til Valete/ at giøre skade oc forsøge sig der paa i det siste/ at giøre it anlaab/ met sin Storm/ til vor Herre Jesum Christum oc hans kircke.

Huilcken siste oc alder verste syud/ som er Gud paa det høyeste til mode/ er vden al tuil den forskreckelig oc gruselig Guds bespaattelse/ som er at suære oc bande/ huilcken synd haffuer aldrig været vdi Verden/ ey helder nogen tid hørt saa som mand maa nu høre. Hedninger haffde vel oc deris suæren oc banden/ Disligiste vore Faareldre/ Men saadan en gruselig bespaattelse/ som nu er i alle Stater/ oc brugelig baade hoss de Gamle oc hoss de Vnge/ haffuer Gud icke vild oplade Døren eller obenbarit ind til denne tid/ men haffuer holdit den tillest i Helffuede vnder stercke laass/ huilcken der haffuer nu brøt sig vd/ som den der lenge haffuer været indeluct/ och er vdfalden met stor vold och mact vdi hobe tal/ at hun haffuer saa hastelige indtagit oc opfyldt gandske Danmarck och besynderlige de Steder som det hellige Euangelium predickis vdi/ at det er nu kommit saa ner/ at nogit ner det tredie eller fierde ord hoss huert Menniske/ liden eller Stor/ er en gruselig Guds bespaattelse/ met Suæren och Banden/ och vort Danske sprog/ vil icke lade sig lenger tale/ icke helder vel lyde oc klinge i øren/ vden hun bliffuer tyck oc fast spæckit/ met Suæren oc Banden/ huilcken skendige last mand acter icke nu at være Synd/ men til at pryde oc Smycke sin tale met/ at ocsaa de vnge Børn/ som komme fra Vogen || oc til deris *Abc* / opuoxe der met oc ere langt bedre ferdige oc nemme til at bande met adskillige slags bander/ end de ere vdi Troens artickle oc vdi Bønen/ 237 Fader vor/ Thi Suæren oc Banden er nu kommen oc indryct i deris sted. Thi Fader oc Moder/ Hosbonde oc hustru kunde vel lade øret til inde i deris huss/ och høre saadanne skendige laster/ aff deris Tiunde oc Børn/ ia vel hoss bordit/ vden al fortrydelse eller straff/ icke anderlunde end at Bande heder at Bede. Øffrigheden haffuer tilstopit øren ocsaa emod saadan Banden/ lige som Ormen gør/ oc vil icke høre/ oc der som de end høre det/ da holde de oc regne det for ingen Synd.

Oc at ieg holder saa faare/ at denne Synd er en besynderlig Synd/ oc den siste/ som er beholden ind til denne tid/ beuegis ieg først der aff/ at det er aldelis en ny Synd oc ellers icke saa hoss andet Faalck/ icke helder til paa denne Stund/ ia icke helder i nogen anden Nation eller sprock/ som aleniste i Tydskland och her hoss oss/ oc der til met ingen Sted alminderligere och Brugeligere/ end der som det salige Guds ord prædickis/ och for det tredie/ er denne Synd opkommen/ icke foruden Guds besynderlige tilstedelse/ met och nest hoss Euangelium inden disse neste 40. Aar/ Guds ord och Christi Rige til den siste/ och alder farligste Stød oc forargede/ men for det fierde/ at ieg holder saa faare/ at der kand icke være en Støre Synd eller fram komme/ end denne Guds bespaattelse/ som nu regere/ huilcken der dog ingenlunde/ oc saa gaat som aff ingen holdis faar at være Synd.

Mand haffde for sæd/ faar vor tid/ i alle Kircker/ vdi Dimmel vge at formaledide oc forbande oc robe paa || den forrædere Juda/ oc de andre Jøder/ som haffde kaarsfest oc drebt vor Herre Jesum Christum/ mand forundrede sig ocsaa der paa/ at iorden obnede sig icke/ eller at der fald icke lld ner aff Himmelen/ oc opslugede oc fortærede den forræder/ oc dem som miurde Guds søn end dog at de hendømte vor Herre Jesum Christum til Døde/ vdaff vanuittighed/ som den hellige Petrus bær vidne om dem/ Christus beder ocsaa selff for dem/ som hannem pinte oc hengde paa kaarssit/ som de der icke viste huad de haffde giort. Men at vor salig gører och genløser bliffuer nu saa vitterligt oc met ret forsæt/ alligeuel at hand bekendis at

være ærens Herre/ den leffuende Guds 238 Søn oc den gandske Menniskelige slechts salighed/ tussinde maal gruseligere saar giort/ pint/ bespaattit/ lastit/ och skent/ Der vil icke it Menniske lade sig finde/ som der vil haffue met ynck vdoffer/ der saadan gruselig bespaattelse kand være til mode/ Thi det er nu bleffuit til en vel behagelig/ deyllig oc herlig tale. Vor Herre Christus haffde end nogle Quinder der hand bleff vdførd/ som ynckedis offer hannem oc begræde hannem/ Men nu kunde Forelderne høre saadan pine/ bespaattelse och saargørelse/ aff deris Børn/ vden al fortrydelse/ saa at det er dem mere behageligt/ end at de skulde sette dem der emod/ eller gøre dem ont/ at de haffue saadanne Børn. Der Christus bleff kaarsfest/ da haffde den Høffuismand och de andre som stode der hos metlidelse met hannem. Men nu der Christus bliffuer mange sinde ynckeligere bespaattit och skendit/ hører vel Øffrigheden ocsaa det vden al metlidelse/ tage end vel selffue den Skendespes vdi henderne och saar gøre/ pine oc dræbe vor Herre Jesum Christum. ||

Men haffuer Gud saa gruselige och forferdelige hiemsøgt oc straffit dem/ som myrde hans eniste Søn/ oc dog som tilforn er sagt/ vdaff Vanuittighed/ effter som vor Herris Christi Prophecie/ haffde tilforn Mat 24. tilkende giffuit oc bleff fuldkommit ord fra ord/ som Historierne/ oc den Jøde Josephus/ som selffue vaar hoss den forstøring/ bescriffuer/ och alle deris effterkommere bleff hen støtte aff Gud/ i lige straff/ oc som arme elendige faalck/ henstrøde oc hensprede/ i alle Land/ nu lengre end femtenhundrede Aar/ Huorlunde lade wi oss tycke/ w anseendis at wi det nu aldellis inted acte eller legge paa hierte/ huad faar en gruselig vrede/ der vil falde offuer disse Land/ huor grummelige Gud vil straffe oc hiemsøge dem/ der (som tilforn er sagt) viterligt oc aff ret forsæt langt argere/ paa ny igen pine oc plage (huilckc Gud saare vil fortryde) vor Herre Christum/ som er dog død faar dem/ huess Ord oc Euangelium/ de dog bekende met munden/ at der er icke nu mere it ledemod paa vor Herris Christi hellige oc benedide Legome (som och bleffue wsaar giorde aff Jøderne) der icke nu sønder riffuis/ saargøris oc pinis/ aff de 239 Christne/ Huilckit den menige mand/ bedre er vitterligt oc kynt/ end at det er behov/ at det skal opregnes/ i stycke tal/ Oc end dog/ mig gruer aff mit hierte/ naar ieg tencker eckon paa den skendelig Guds bespaattelse/ och haffuer i den maade/ mindre løst/ at lade saadant vdkome/ paa Papir/ aff min Scriffuefeder. Dog kand ieg icke lade det være tilbage met mindre/ end ieg det maa beuisse met ith exempel/ Huorlunde dog/ den Guds bespaattelse er opstigit/ oc huor ynckelige/ ærens Herre/ som haffuer købt oss/ met sit Dyre blod/ er sønder reffuen/ pint och saargiort/ || vdi det at mand nu Suærer och bander ocsaa om vor Herris Jesu Christi induaal/ effterdi ath de andre Guds bespaattelser/ om de andre Christi ledemod/ ere nu nogit komne i brug/ och end for gamle/ Gud naadelige forlade mig/ at ieg skal det neffne/ Men ath nu saadan forferdelig Guds bespaattelse saa høyt opstiger/ at en from Christens hierte/ maa bliffue kalt der offuer/ oc er it vnder at Jorden haffuer nu forglemt/ at oplade sig oc sluge i sig saadanne Skalcke/ met lifff oc Siæl/ effterdi hun haffuer tilforn opslugit dem/ som mindre haffde syndit/ oc Øffrigheden tide ocsaa stille der til/ och lade dem icke formercke/ at de ville straffe effter/ met den alle ringeste straff/ da vil nu den skendige last/ fremdelis ligge paa oss/ wi som ere i Predicke Embedit/ oc huile sig/ Der som wi fremdelis oc ville tide stille/ da bleffue Gud foraarsagit til at straffe Hiurden met de skabede Faar oc Skendebucke.

Men huad oss besynderlige giffuer aarsage til/ at tage haardelige fat paa denne suare bespaattelse/ som er nu wstraffelig vdi Verden/ om wi icke end fortiene stor tack der met hoss Verden/ alligeuel at de vide/ at wi paa vort embedis vegne och at vndfly den euige fordømmelse/ som dem kunde vederfaris/ driffuis oc tuingis der til/ det vil ieg sette her frem/ aff den haarde predicken (som den høye Maiestat haffuer giort) ord fra ord/ som den lyder hoss Ezechiel: Prophet 3. Cap: der som Gud siger saa til oss alle/ som hand haffuer kaldit til predicke Embedit.

Jeg haffuer sæt dig til en Vectere/ offuer Jsraels Huss/ du 240 skalt høre ordet/ aff min mund/ oc paaminde dem paa mine vegne. Naar ieg siger til den wgudelige/ du skalt visselige dø/ oc du atuarer hannem icke/ oc siger hannem || det icke/ met huilckit/ den wgudelig kand foruare sig/ fra sit wgudelige væsen/ at hand maa leffue/ da skal den wgudelig dø for sine syndere skyld/ men ieg vil kreffue hans blod aff din haand. Men paaminder du den wgudelig/ oc hand omuender sig icke aff sin wgudelige væsen oc veye/ Da skal hand dø for sine syndere skyld/ men du haffuer reddit din Siel.

Men huad der rører min person an/ i denne maade/ effterdi ieg er oc end dog aldellis wuerdig/ kaldit aff Gud/ til dette Embede/ Huilckit hand haffuer lagt saa stor en fare oc byrde paa/ Huor aff ieg maa befrycte mig hart for Saadan dom oc straff/ foruden det/ at ieg haffuer met mig selffue oc mine egne Synder/ dess ver/ mere end formegit at gøre met Gud/ at ieg tør icke besuare mig met fremmede Synder/ eller gøre mig delactig aff dem/ met nogen lengre quertiendehed/ det haffuer mit kald/ Embede oc samuittighed/ ocsaa degruselige/ forskreckelige tegen/ som ere skede oc seet/ nogle dage i mange Steder/ vdi begyndelsen/ paa dette Aar/ nest hoss Tyrckens forferdelig anfald oc tilkomst/ giffue mig aarsage til/ at ieg vden ved min Kircke/ ocsaa maa foruare mit Embede/ met obenbarlig skriffuelse/ effterdi at Gud giffuer oss til kende/ oc lader osssee/ vdi mange maade/ hans store tilkommendis vrede oc straff. Men effterdi/ at ieg finder mig altoringe/ at scriffue i lenge oc brede/ som vaare vel behoff/ om denne gruselige bespaattelse/ for haabendis at andre/ som det kunde gøre/ skulle vel saadant vdrette/ vil ieg tage mig faare at giffue tilkende raad vey/ oc maade/ huorlunde saadan en bespaattelse/ som nu holdis sor en dygdelig ting/ oc vil kaaste møde oc arbeyd/ at oprycke met rode/ kand || bliffue straffit aff Øffrighed oc plat ødeleggis/ paa det wi maatte bort vende fra oss/ den vrede/ som er tilkende giffuit. Men ieg vil aleniste gøre min flid der til/ paa denne tid/ Effterdi at denne Guds bespaattelse holdis for ingen Synd/ oc bliffuer derfaar icke straffit/ om ieg kand i det mindste/ giffue til kende/ huad denne 241 Gudz bespaattelse er for en gruselig Synd/ icke en almindelig Synd/

men den allerstørste/ och bør at straffis offuer alle Synder oc Misgierninger/ och met al den martyr oc pine mand kand optencke/ til at ødelege den met. Naar ieg det kand for fremme/ at det maatte begyndis/ hoss nogle/ da vil ieg tacke Gud/ och lade meg tycke/ at ieg haffde da gjort mit embede i nogen maade fyldist/ Men forliser ieg møde oc arbeyde/ saa vil ieg gerne/ met Noe oc Loth anamme den spaat til løn/ oc alligeuel være tryg och fri i min samuittighed/ indtil saa lunge at Gud skicker oss Tyrcken eller anden wlycke offuer halsen/ oc gør oss det til synd/ som wi nu holde for en dydelig ting.

Jøderne kunde icke helder see dem om/ ey helder betencke dem/ før end den Romere Vespasianus/ oc strax effter hannem/ hans Søn Titus kom/ oc gjorde Jerusalem/ saa vel som det gandske land/ til en Stenhob/ wi tage oss icke helder vare/ før end disse land (vdi huilcke Guds Søn saa wbarmhiertelige/ vden al affladelse/ dag fra dag/ bliffuer martyret/ dødet/ bespaattit/ forsmaat) falde offuer en hob. Da ville wi alle først/ oc det er da forsilde/ bekende/ huor met wi haffde det forhuerffuit.

Nu ville wi endelige tage til det wi haffue sæt oss faare/ oc legge vind paa/ met Guds hielp oc naade/ at giffue til kende/ at saadan Banden oc Guds bespaatelse|| heder icke at Bede/ som det actis nu i denne tid/ och skal icke være nogen besynderlig Synd/ men den som bør aldelis inted eller io met en ringe straff at straffis aff Øffrigheden/ och det aleniste paa de arme oc ringe personer/ men de store oc mectige/ fom kunde Suære oc bande/ paa det alderhøyeste oc grumeste/ dem setter mand hen vdi store Embede/ de skulle haffue dubelt sold oc tiuefold sold/ de skulle haffue befalling/ bliffue Fennicke dreyger/ Øffuerste/ høffuismend etc. Met dem ville wi nu i denne tid hiemsøge Tørcken i Constantinopel/ oc slaa den ene Dieffuel met den anden.

242

I.

At denne Gudsbespaattelse/met Suæren oc banden/ er en suar Synd/ oc Jesu Christi/ Guds søns store gerning och velgerning/ vdi hans ærefuld mandom/ til stor forhaanelse oc forsmælse.

CHristus siger Joa: 3. Saa haffuer Gud elskt Verden/ at hand gaff sin eneste Søn/ paa det at alle de som tro paa hannem/ skulle icke fortabis/ men haffue det euige lifff.

Denne er den store hemmelig ting oc gerning/ huilcken oc Englerne kunde icke nocksom beskue/ at Guds Søn gaff sig ned aff sin himmelske Faders skød/ hid til oss/ oc bleff it Menniske/ vdi vort arme kød oc blod oc haffuer befriidt oc reddit oss/ fra Døden oc den euige fordømmelse/ ved hans pine/ død/ || saar och blods vdgydelse. Derfaare kalder den hellige Paulus I. Thimoth: 3. Denne forening/ som Guds Søn haffuer gjort met vort kød oc blod/ en gudelig hemmelighed/ som er obenbarit vdi kødit/ retferdigt vdi Aanden/ obenbarit Englene/ predickit faar Hedningene/ troet af Verden/ anammit vdi herlighed. Oc ad Ephe: 5. Drager hand det end større oc høyre frem/ som en stor hemmelig ting/ at Guds Søn haffuer saa føyet sig til oss/ at wi ere hans legems ledemod/ aff hans kød/ oc aff hans ben/ at wi/ som oc den hellige Petrus siger/ ere bleffne delactige aff hans gudommelig natur.

Oc det er lige den samme store ting och hemmelighed/ som er den forening/ der Guds Søn haffuer gjort met vort kød och blod/ huor effter Abraham haffde hafft saa hiertelige en forlengelse/ oc begerede at see det/ oc hand ocsaa saa det/ som Christus siger Joan: 8. Oc vaar hiertelige glad der ved/ lige den samme forlengelse haffde och de retferdige oc Propheterne til at see det/ men de saae det icke/ som Christus siger Matth: 13.

Derfaar haffuer Sathan oc aff begynderen veldelige met stor flitighed/ møde oc arbeyde/ sæt sig op mod denne 243 foretting/ som de tuende natur haffue i een Person/ och der hand først fick it nyst der vdaff/ at Mariæ Søn vaare Guds Søn oc Messias kunde hand ingen ro faa før end hand haffde førd hannem paa kaarssit och aff kaarssit i Graffuen. Men effter Christi opstandelse der hand bleff ræt vis paa sagen/ och forfarit alsammen vdi sandhed/ at Mariæ Søn er den leffuendis Guds Søn/ huilcken hand kunde icke nu lenger gøre nogit mere ont/ paa hans Persons vegne/ Thi hand haffde slit sig vd aff dødzens snare/ || och skal icke nu mere dø/ forsøgte hand det vdi en anden maade/ om hand kunde gøre denne store Guds gerning/ om Guds Søns Mandom/ ocsaa effter hans opstandelse til inted/ oc lagde hand sig der effter/ met mange

vnderlige oc fiserlige hoffueder/ met store oc lerte Personer/ mod denne forening/ at gøre den til inted/ at riffue oc slide den i sønder/ eller oc aldellis blende den ene iblant den anden/ der vdi forsøgte hand sig/ hen ved 500 Aar/ paa vor Herre Christum/ ved mange oc wtalige kettere/ ocsaa i den tid støte oc knusede sit hoffuit paa den Hiørne sten.

Men Effterdi at den hellige Christelige Kircke och det gandske vor Herris Christi Rige er funderit och bygt lige oc aleniste paa denne hemmelighed oc forening/ met de tuende natur i een Person/ och hun staa fast paa denne bekendelse oc bliffuer bestandig ind til Verdsens ende/ Ja euig fast/ mod Helffuedis Porte/ och al Dieffuelens mact/ som historier och spørmaal om vor Herre Christo/ huo hand er/ vduiser/ Matth 16. der som Peder suarer och siger. Du est Christus/ den leffuendis Guds Søn/ huor til Christus suarede oc sagde/ du est Petrus/ oc paa denne Sten vil ieg bygge min menighed/ oc Helffuedis Porte skulle icke faa mact offuer hende.

Derfaare er det aleniste Dieffuelens idræt/ at hand kand forsøge Helffuedis Portis vold oc mact/ oc al hans krafft der paa/ Men effterdi hand kunde icke forderffue dette Fundament i saa lang tid/ met alle hans Suermere oc Secter/ men haffuer ekon indlagt skam oc spaat oc kunde dog ingenlunde omstøde denne bekendelse och hemmelighed/ Thi Siloh som er sterckere end hand er/ forstører oc ødelegger hans Rige to 244 mere oc mere/ vdbreder oc befester deremod || sit egit Rige/ da haffuer Sathan gandske veldige forsøgt sig paa vor Herris Christi lemmer oc ledemode/ om hand kunde vddrage den bekendelse fra dem och komme den aff deris hierte/ och det begynde hoss lemmerne lige som de skulde være noget suagere oc lætter til at felde/ och faa omkring/ end vor Herre Christus er selff.

Oc vdi den maade haffuer hand fra begyndelsen haardelige trengt oc plagit de Christne hen ved 600. Aar/ i det at de ere foriagede fra huss oc hiem/ och deris godz er dem fra tagit/ och de maatte lide gruselig tyranni/ forfølgelse/ martyr oc død/ som Apostlernis gerninger/ oc kirckens Historier/ disligiste Nicephorus oc andre rigelige vduise oc tilkende giffue.

Men der den Christelig bekendelse kunde icke beuegis aff saadan haard fortregelse/ men bleff fast staaendis/ icke aleniste mod Helffuedis Porte/ men ocsaa alle de som ere bygde paa dette fundament vilde icke lade dem affuende vdi nogen maade/ men de bleffue stercke oc frimodige der aff som Historierne vduise/ lod Sathan aff at legge sig emod de Christne vdi de tuende maade/ oc haffuer fra den tid oc indtil denne stund/ forsøgt sig i den tredie maade/ paa vor Herris Christi vduolde/ och met den skade/ som hand da gjorde den hellige Kircke/ rætte hand mere vd end hand fick nogen tid lycke til tilforn/ i det at hand fick offuerhaand offuer Petri successores oc effterfølgere/ Biscoper/ Sogneprester oc lærere/ met penninge oc Rigdom/ fra Caroli Magni tid/ hen vdi de ni hundrede Aar oc gjorde idelige Epicureer aff dem/ saa at de stucke vor Herre Christum gandske och aldellis under Bencken/ och hengde dem ved Dieffuelen/ och tilbadde hannem oc hans Rigdom/ som er || skenbarlige faar øyen.

Disse ere nu/ de tre staarm oc anstød/ Huor met Satan haffuer relige forsøgt sig paa vor Herre Christo vdi 40 Dage oc netter Matth: 4. Først met hunger/ anden gang met affald fra ordit/ der hand førde hannem hen op paa tinningen aff Tempelen/ Och tredie gang/ oc da paa det allerhaardiste/ den tid hand vidste hannem paa it Bierg/ den gandske Verden/ 245 met sin rigdom/ vdi huilcken fristelse Christus vidste hannem fra sig/ met haarde ord/ oc lige i de samme tre maader/ haffuer Gud och tilstæd hannem at forsøge vor Herris Christi lemmer/ Men hand haffuer icke vundit mere paa de vduolde/ end som hand vandt paa vor Herre Christum/ huilckit der met tilkende giffuis/ at samme fundament oc Christi Kircke/ som er bygt paa denne bekendere/ er komen ved Arffue hid til oss/ oc bliffuer end nu wbeuegelig/ wanseendis/ at Satan met denne siste staarm haffuer gjort it stort hul/ ved den Romske Stols affald etc.

Effterdi nu/ at de ere tre anstød oc fristelser/ huor met Satan forsøgte sig førstegang vdi Ørcken/ paa vor Herre Christo/ och lige i disse tre maade/ oc ellers icke nogen maade haffuer Gud tilsted Dieffuelen fra begyndelsen/ hen ind i Disse 1500 Aar/ at legge sig emod hans Søns Rige/ men nu inden 40 Aar/ er Dieffuelen tilsted vden ved disse tre/ i den fierde maade at gribe fat paa den hellige Kircke met haardere/ skadeligere oc forferdeligere fristelser/ nu i hendis høyeste alder oc kortelige faar Verdsens ende/ huorfaar ieg vil blote oc bare/ ia obenbarlige tilkende giffue min wforstandighed och vanuittighed/ at ieg icke end nu kand faa at vide ey helder at optencke || huorfaar Gud haffuer tilsted Dieffuelen i denne siste tid saadan en besynderlig stratagema forferdelig och veldelig anstød oc forskreckelig opløb/ mod hans kere Søns Rige/ huilckit hannem er aldrig tilforn vnt och tilsted/ aleniste at wi io det holde wbeuegelige/ oc det fastelige tro at der er ingen wretferdighed hoss Gud/ som och S: Pouel sig der met beuerner oc beskytter til de Romere Cap: 9. Gud er och bliffuer retferdig i alle sine gerninger/ gaar det anderlunde til end det bør at gøre der som Gud haffuer nu faar domme dag tilsted Dieffuelen nogit mer/ da skulle wi det tillegge hans hellige oc salige ords store foractelse oc vore offuermaadige store Synder/ saa megit haffuer Dieffuelen i/ 1500 Aar/ aff Guds tilstedelse tord vogit sig ved/ at hand/ som tilforn er sagt/ haffuer sat sig hart och veldelige i de tre forneffnde maader emod denne hemmelighed/ om Guds Søns forenelse/ met vort kød 246 och blod/ som er den Christne Kirckis bekendelse och grunduol/ at Jomffru Mariæ Søn/ er den leffuendis Guds Søn.

Men at hand ocsaa forgriber sig paa vor Herre Christum/ met obenbarlige last oc forsmæelse/ det er hannem aldrig tilforn nogen tid tilsted/ men som Jacobus siger/ skyes hand der ved oc met sit gandske

Selskab skelffuer och beffrer naar hand ekon hører Jesu naffn neffnis/ tilforn hagde Dieffuelen (dog alligevel met lempe) sønder reffuit aleniste vor Herris Jesu Christi natur/ oc den vdi disputatz viss/ met bulder oc trætte atskilt oc huggit i stycke/ eller aldelis vdi huer andre tilsammen kast/ forblandet och bemenget paa det haab/ at hand kunde aldelis omstøde den hellige Kirckis grunduol/ oc i den maade vilde hand gøre vor Herre Christum til inted/ Men at det er nu Satan || vnt oc tilstet/ at hand vdøser aldelis paa en tid/ oc aff en fulder strube bander/ forsmaar och skender vor Herre Christum/ paa det alder grueste oc forferdeligste/ skulle wi meget bekymre oss der om/ oc tencke der effter met huad synd wi haffue saa hart fortørnet Gud och fortient saadan en stor tilstedels.

Oc paa det at wi kunde endelige forklare det som wi haffue faar hender/ oc giffue tilkende oc ræt at forstaa/ huad vi mene oc ville met denne fierde tilsted maade/ huor met Christi Rige tagis fat paa i denne sidste tid/ ville wi neffne Barnet ved sit rette naffn/ och staa handelen saa som her effter følger c. Christus (som tilforn er om talet) Joan: 3. sagde at Gud haffde saa elskt Verden/ at hand haffde sent sin Søn aff hans Skød her ned til oss/ som haffuer forenet sig/ met vort kød oc blod/ oc er vordit it Menniske/ oc det altsammen derfaar/ och vdaff den aarsage/ at alle som tro paa hannem skulle icke fortabis/ men faa det euige liff/ Thi Gud (sagde hand ydermere) haffuer icke sent sin Søn til Verden/ at hand skal dømmе Verden/ men at Verden skal bliffue salig ved hannem/ saa siger hand oc fremdelis/ oc met mange herlige oc trøstelige ord i det 6 og 17 Capitel/ at det er hans Faders eniste/ euige oc womkringskiffelige vilie/ at huo som helst der hannem anammer oc tror paa hannem/ hand skal bliffue salig som den 247 hellige Paulus siger ocsaa I Timoth. I Det er visselige sant/ och it dyrt verdigt ord/ at Jesus Christus er kommen til Verden/ at frelse Syndere/ derfaar giffuer oc Engelen hannem før end hand bleff vndfangen i Moders liff/ det naffn/ at hand skulde hede Jesus/ aff den aarsage/ at hand skulde være en frelsermand och salig gørere/ || och ved hans naffn komme alle arme syndere ihu/ huilckit de skulle forsee dem til hannem oc trøste dem der met/ effterdi det er nu saa fat der met/ saa at det haffuer icke videre forklaring behoff/ och huert Menniske i denne tid Gud vere loffuit/ veed det vel aff Guds ord/ vil ieg hiemstille hine Guds Bespaattere oc Skendegester/ hen ind i deris egit hierte oc tancker/ at betencke om de icke giffue sig tilkende forsmæligere oc bespaatteliger oc forgribe sig ydermere paa Guds Søn/ end det er skeet i 1500 Aar nogen sted aff alle Rettere/ Suermere oc Secter/ som ieg her tilforn haffuer saadant tilkende giffuet/ thi kaldis icke det synd offuer alle Synder? Der Gud haffuer saa klarlige oc saa riglige tilkende giffuit hid ned fra Himmelen/ at hand vil vdi sin Søn ingen fordømme/ men gøre huert Menniske saligt/ Guds Søn staa mit iblant oss/ och beuiser det met gerninger/ hand træder frem mit iblant Synderne och anammer dem til sig/ paa det alder venligste/ forlader dem dem Synder/ æder oc dricker met dem/ der som en Guds Bespaattere tager munden fuld i den sted/ fordømmer/ formaledider oc forbander sin neste ved alle vor Herris Jesu lemmer/ som hand tog paa sig den tid haad bode her iblant oss/ Gud oc Menniske/ oc gjorde oss salige?

Kaldis det icke synd offuer alle synder som icke kand lignis ved nogen Ketteri eller forsmælse? Som den gandske Helligtrefoldighed kand være vederfaret aff nogen/ i 1500 Aar/ at en Guds bespaattere/ tager saa megit i munden tilsammen/ at hand tillige tør straffe faderen/ Sønen oc den hellig Aand/ at være løgnere oc vende det altsammen hen til fordømmelse oc formaledidelse/ som den gandske Heligetrefoldighed haffuer vdi ordet ladit forkynde oc tilbiude til den euige salighed. ||

Huorlunde kand it Menniske i besynderlighed forgribe sig 248 til støre fordømmelse paa Guds Søn/ end at en Guds bespaattere tager Liffuit/ Blodet/ Kødet oc alle lemmer/ som kunde findis paa vor Herre Christo/ som haffue værît oss alle tienstactige til salighed/ oc vanbruger dem til formaledidelse oc fordømmelse/ met en wblysommelig løgnemule/ mod Guds Søns mangfoldige oc sandru tilsaun oc foriættelse mod den liffseldig venlighed/ i hvilcken hand haffuer taget til sig alle syndere/ altid/ oc haffuer ingen tid ladit it Menniske gaa trøstløss fra sig. Jeg mener at det er io at tage megit i munden paa en tid/ oc vel fortiene Helffuede met saadan wsandru Suæren/ banden och skenden.

Der som de Guds bespaattere vilde betracte oc betencke/ oc ekon lidet offuerueye tilforn/ før end de fore saa forsmelige her vd/ acter ieg det visselige oc gandskelige/ at sagen vaare halff hiulpen der met/ de skulde vel selffue vndsette oc forferde sig/ ia sky oc fly for saadanne ord oc holde deris tunge i besel oc grime/ men det er bleffuit til en dygd/ prydelse oc vanhed met de skendige ord/ de ere fordybt ned sunckne/ Peccator cum in profundum venerit: contemnit/ siger Salomon/ de staa icke til at hielpe/ de skulle icke før kunde skønne der paa/ før end de see en gang/ som scrifften siger/ den som de stunge/ hues liff/ blod/ kød oc saar de haffue misbrugt til formaledidelse/ til suæren/ banden oc skenden.

Men her vdi vil ieg haffue Øffrigheden/ som er skickit af Gud til at straffe de onde/ formanet/ at de vilde dog betencke sig i denne sag/ der som de lade saadanne Bespaattere wstraffede hen gaa/ voxer oc formeris/ met huor || gruselige/ forskreckelige/ fremmede synder de belade sig och gøre dem selffue skyldige met deris quertielse/ som S: Pouel siger Rom: 2 Cap: som ocsaa den hedenske mand haffuer sagt/ Qui non vetat peccare cum possit/ iubet. Huo der kand forbiude och affstyre nogen Synd/ och hand gør det icke/ hand giffuer ydermere aarsage til at Synde/ oc gør sig selff skyldig i samme Synd.

Wi læse vdi historier/ Huorlunde mange frome Keysere oc Konger fra Constantini oc Theodosii tid/ haffue tagit sig faare met stor omkaast/ stor møde oc arbeyd/ naar nogen 249 fteds ketteri er opstandit/ huorlunde de kunde det samme affverie/ styre oc forbiude/ Men at Øffrigheden

tager sig nu inted til/ och lader saadanne forsmæelser/ som langt offuergaa alt ketteri hen gaa som de gaa/ opstige oc voxer io lengre io høyere/ icke styre eller affuerie det/ met den aller ringeste straff/ det kand ieg icke anderledis vdlegge eller forstaa/ end at det er en besynderlig straff aff Gud/ at Dieffuelen aff Guds tilladelse/ haffuer aldels tilluct øyen oc øren paa Øffrigheden/ at de huercken see eller høre saadan en Guds bespaattelse/ paa det at hand kand disbedre før tiden bliffuer hannem forkortit/ och Domedag tager hannem saadan bort/ vdøse denne store forsmæelse som skeer den store hemmelighed/ Guds Søns til hobe føyelse met vort kød oc blod. Der foruden kand ieg icke tage til sinde/ at Øffrigheden kunde holde sig saa forsømmelig/ mod denne gruselige Guds bespaattelse/ effterdi at Gud paaminder dem end saa trolige paa deris Embede och befaling/ och lader sig klarlige fornemme oc tilkende giffue met saa mangfoldige tegn och vnderlige gerninger/ oc ved denne neruærendis forskreckelige Tyrckens tilkommeise/ || huorlunde hand selff heffuer Suærdet op/ at nedlegge dem/ oc slar til met baade neffuer oc vil straffe Førster/ Prelater oc Vndersaatte/ den ene met den anden/ Oc der som formaning/ paamindelse/ tegen oc vnderlige gerninger kunde end nu inted vdrette hoss oss/ men foractis ekon och slas i veyret alt sammen/ da skulle wi alligeuel holde det for vist oc visselige forlade oss der til/ som ocsaa den hedenske mand Aristoteles sagde. Deus et natura nihil faciunt srustra/ at Gud oc naturen gøre inted til forgeffuis/ om wi end nu inted acte saadant/ det bliffuer dog inted til forgeffuis eller borte/ huad Gud truer oss met/ och der som wi eliers vaare aldels vden Synd (som wi mue dog bekende oss at være dybere faldne vdi Synden end alle faalck paa Jorden) da fortienner dog denne neruerendis ny Synd/ om den gruselige Guds bespaattelse/ som icke er saa hørt aff Verdsens begyndelse/ oc icke end helder paa denne stund/ saa gengse hoss nogen Nation eller faalck paa Jorden/ som hoss oss oc vore naboer vdi Tyskland mere en formegit/ 250 at Gud vil straffe oc hiemsøge oss paa det alle grueligste/ som hand/ truer oss met oc setter det for vore øyen at hand vil rede oss it het offuenbad til/ vden tuil/ och det ocsaa faar den sag skyld/ at saadan skreckelige forsmæelse oc skenden bliffuer icke affuergit och sorbudt aff Øffrigheden/ Gud giffue at de ere icke selfue allermest bevantæ met slig Suæren och banden. ||

II.

**At den Guds bespaattelse/ met suæren
oc banden/ er en synd/ mod den ypperlig oc dyre Guds gerning/
som er vor Genløselse/ ved vor Herris Jesu Christi pine/ væ oc
sprecke/ saar/ blod/ martyr oc død/ saa at de Guds bespaattete
kaarsfeste/ martyte/ skende/ saar gøre/ myrde oc
døde ærens Herre fordømmeligere/ argere oc
forsmæligere/ end det krigs faalck gjorde
til Hierusalem.**

CHristus siger/Joan: 3. Lige som Mose ophøyede Hugormen i Ørcken/ saa skal Menniskens Søn ophøysis/ paa det at alle de som tro paa hannem skulle icke fortabis/ men faa det euige lifff. Af disse vor Herris Christi ord/ kand mand vel forstaa/ huor faare Gud haffuer ladet ophøyet sin Søn/ oc slagit hannem til kaarsst/ om det er der faar skeet/ at mand skal forbande oc formaledide/ met hans vunder/ blod/ martyr oc død/ helder oc der faar/ som Propheten Esaias giffuer tilkende Cap: 53. at hand bar vor skrøbelighed oc siugdum/ tog vor pine paa sig/ hand er saargiort for vore misgerningers skyld/ hand er knusit for vor synders skyld oc straffen ligger paa hannem paa det wi skulle haffue fred/ oc ved hane saar ere wi helbrede gjorde/ det samme giffuer ocsaa Joannes klarlige nock til kende I. Joan. I. der som hand saa siger/ Jesu Christi Blod tensor oss aff alle vore synder/ oc I. Pet: 2. hand haffuer offrit || vore synder i hans legom/ paa 251 træit/ paa det wi skulle være fri fra synden oc leffue i retferdighed/ ved hues saar i ere bleffne helbræde.

Det ligger der paa oc er der paa giort/ lige som Satan sette sig tilforn mod den store salige hemmelighed om Christi Mandom/ ocsaa met mange vnderlige hoffueder/ Secter/ Suermere och Kettere/ lige saa haffuer hand sæt sig op mod denne store gerning/ som er vor Genløselse/ ved vor Herris Jesu Christi pine oc død/ den ved vrang forstand oc Ketteri wnøttelig wfructsommelig oc til inted at gøre/ end dog det vaare vel behoff saadant videre at forklare/ dog at effterdi det vil bliffue forlangt paa denne tid/ vil ieg bliffue ved det som ieg haffuer taget mig faare/ saa er det visselige sant/ at al sønderriffuelse/ forsmæelse/ vrang forstand oc Ketteri/ mod vor Herrie Christi pine och død/ regnit mod denne neruærendis Guds bespaattelse/ som er mere i brug

end Fader vor/ met skenden/ banden oc suæren om vor Herris blod/ vunder/ Martyr/ pine oc død/ haffuer inted vænt/ eller io som barneleg/ Thi ingen Ketter haffuer tor dt fare her vd saa groffuelige/ saa forskreckelige/ saa forsmælige oc skendelige/ wanseendis huor saare hand haffuer været forført aff Dieffuelen/ at ieg kand det icke ligere affmale/ i huor megit ieg tencker der paa/ end at saadan Guds bespaattelse er icke aleniste Dieffuelens instrument oc redskab/ huor ved Satan i denne sidste tid griber fat paa det hellige Euangelium/ som tilforn met vrang forstand/ mange hundride Aar ved Kettere er skeet/ men nu ved obenbarlige bespaattelse oc forsmælse/ men at samme bespaattere ere indtagne oc forblindede saa aldels i det onde || at de kunde icke tro i deris hierte (som 53. Psalme siger) at der er en Gud til/ en opstandelse aff døde/ eller andet lifff/ ellers vden det/ kand ieg icke finde hoss mig huorledis det kand være mueligt/ at it Menniske kand haffue sig saa forsømelig mod Gud/ met saadan forsmælig Suæren oc banden/ vaare der ingen tancke at mand skulde bide effter det tilkommende lifff oc gøre regenskab faar alle wnøttige ord/ end sige faar saadan egen vilie oc wforaarsagit skenden/ met Suæren oc banden.

252

Men effterdi at der er inted mere at vinde eller forbedring at haabe/ hoss de Guds bespaattere/ som hoss forblindede faalck/ i det at disse Synder ere bleffne til dygder och saa komne i brug/ at de som haffue giffuit sig der til/ oc ere komne i vane kunde icke vel bryde sig der fra igen/ vil ieg hiemstille det til deris egne tancker/ som ere fromme oc Gudfrøctige/ oc som icke ere besmittede met saadan Guds bespaattelse/ huad mact der ligger paa/ at mand skyer oc flyer saadan Guds bespaattelse/ oc haffuer ingen selskab met dem/ paa det/ at mand icke gør sig delactig met fremmede Synder/ oc belade sig met lige saadan Gudz dom oc vrede/ som den 49 Psalme siger/ Naar du seer en tiuff/ da løber du met hannem oc haffuer selskab met hoerfaalck/ oc effter det/ som den hellige Johannes siger/ dem skal mand icke anamme och icke helder helse som icke føre den rette Euangelii lærdom met dem/ Men huo der anammer dem til sig/ oc haffuer selskab met dem/ hand gør sig deiactig i deris Synder/ huor megit mere bør de fromme gudfrøctige hierter/ at affskilie sig/ oc ingen selskab haffue met dem/ de som icke aleniste ere/ icke vor lærdom anhengende/ men besmitte oc vanære den paa det aller grueligste || oc skendeligste/ ved deris Guds bespaattelse/ Jeg holder det oc gandskelige derfaar/ at naar saadanne fromme Christne løse om sig oc drage sig aff saadan skendige Suæren oc banden/ skulde de vel en part bliffue blod røde aff skam i dem selffue/ och i det minste nogit bekende sig och aldels holde dem fra saadan bespaattelse/ eller oc nogit der aff formindske/ men effterdi at ingen skyer oc flyer faar saadanne Guds bespaattere/ ingen skilier sig aff fra dem/ men huer mand tider quer der til/ æder oc dricker met dem/ vden al straff oc formaning/ gør mand sig delactig i deris Synd/ lige for den sag skyld/ at de bestyrckis i deris Synd/ ved saadan quertielse/ oc lade dem tycke/ at det staar dem saare vel/ oc huer mand hører det gerne aff dem.

Men huad den offuer Øffrighed er skyldig til at gøre i den sag/ i det ieg befinder mig for ringe/ at giffue til kende met huad middel oc maade saadan en Synd staar til at oprycke och ødelegge/ vil ieg aleniste paamine dem deris Christelige 253 oc lofflige nidkerhed/ vdi huilken de fordreffue fast i alle land oc første dømme/ det Jødske faalck/ som fiender/ skendere och vor Christelige religions modstandere/ oc haffuer icke mere vild tilstede dem at sette en fod i deris land/ oc der som de saa haffue huldet dem mod Jøderne til denne dag/ oc nu der emod icke aleniste lide och taale i landit/ thi maal værre Guds bespaattere/ men ocsaa haffue dem end nu paa deris Slaat oc Gaarde/ om de sidde icke end til bords met dem oc der til met opholde dem met besynderlig løn oc besaaldning/ huad for en suar regenskab de faa at gøre Gud derfaare/ vden det huad dem och deris land oc faalck bliffuer ellers tilskickit af Gud/ vere sig wlycke eller anden straff/ for saadan en ustraffit || Guds bespaattelse som de kunde lide oc taale/ oc der som Øffrigheden opsetter sig mod Guds riss/ oc tager dog icke den aarsage bort som er til hans vrede/ oc giffuer sig hen mod Tyrcken met stor krige røstning/ da haffue wi dog nu det i nogen tid forfaret huor lyckelige det et gaat dem/ och gaar lige saa ræt til ocsaa/ naar mand skal sige sandhed/ effterdi at Øffrigheden straffer icke de Guds bespaattere/ men at ieg skal fatte det altsammen tilhobe/ lige som paa en traad/ skulde Øffrigheden skicke saadanne Bespaattere mod Tyrcken/ at hand maatte i deris sted miurde dem/ paa det at saadan gruselig Guds bespaattelse maatte icke bliffue wstraffit/ thi huad er nu vore krigsfaalck andet end en hob Guds bespaattere/ skendere/ Suærere oc Bandere/ och at ingen nu i denne tid holder sig selff for en Krigsmand/ vden hand kand vel Suære oc Bande/ om vunder/ martyr oc død/ huo der er fuldfærdig i saadan Guds bespaattelse/ hand er den beste och kommer op til stor befalning och bliffuer frem dragen til dubelt/ tre dubelt/ fire dubelt saald/ der aff er det ocsaa kommet i brug at mand kalder de ypperste Krigs mend Martyrhanser. De Tydske (saa vel som vaare Danske) i fordoms tid haffde beuist deris mandelighed met haanden/ och riderlige gerninger/ de haffue saargiort dræbt oc dødet fienderne met deris Vaaben oc Verie/ men nu er al mandelighed Vaaben oc Verie nedlagt/ oc mand fører krig met munden/ de paagribe deris 254 fiender oc martyre dem/ vunder oc døder dem met tungen/ men de bliffue redelige der offuer slagne paa panden/ at dem kand icke vederfaris mere i nogen tog enten lycke eller velfert. ||

Gud naadelige giffue at wi nu i denne tid/ der Tyrcken i nermer oc nermer kommer til oss/ oc wi skulle møde hannem met saadanne Martyrhanser/ icke skulle faa och fornemme der aff stor oc woffueruindelig skade.

III.

At den Guds bespaattelse/ er en synd mod den hellig Aands gandske Embede/ oc mod den tredie vor Christelige troes Artickel.

JOannis 14/15 oc 16. Cap: udi den lange Predicken/ m som vor Herre Christus haffde faar sine Disciple/ lidet før hand gick til sin død/ kommer hand mange gonge den hellig Aand ihu/ loffuer oc tilsiger/ at hand vil sende hannem til sine Disciple/ taler oc predicker om hans Embede/ huad hand skal gøre oc vdrrette hoss dem/ som er/ at hand besønderlige skal være Spiritus veritatis/ sattedheds Aand/ som skal føre oc lede dem oc alle som tro/ hen ind i al sandhed oc gøre dem visse paa deris salighed/ mod al rædsel oc mil/ oc at hand der til met skal være pignus hæreditatis/ det er/ den euige arffuis visse pant/ oc til en større vished paa det euige liff skal hand altid bliffue hoss dem som tro och bo i dem/ som Paulus siger I. Corint. 6. Vide i icke at eders Liff er den hellig Aands tempel/ som er i eder/ huilcken i haffue aff Gud.

Men effterdi nu dette er den hellig Aands Embede/ || som wi bekende vdi vor tredie troes artickel/ oc hand hellig gør oss oc icke foraledider oss/ men gør oss visse oc icke wuisse om vore syndere forladelse/ hand gør oss en vis trøst om det euige Liff/ oc kommer oss icke til at tuile/ da vil ieg derfaar lade de Guds bespaattere/ gaa til deris egen samuittighed oc fticke deris haand i deris egen Barm/ at de kunde dog riste den Synd 255 her vd/ oc tage den i haanden/ oc see den vel offuer/ om det er ringe synd/ eller at mand tør icke acte megit at føre saadan Guds bespaattelse frem/ være sig enten met skemt eller aluore och mod al den hellig Aands fortrøstning/ tilsaun och vished huilcken de bande/ fordømme oc vonhellige/ oc til fordømmelse misbruge vor Herris Christi vunder/ blod/ død oc pine oc saa obenbarlige oc egen vilige sette dem op/ icke aleniste mod deris neste/ men oc saa mod den hellig Aand/ som de vil gøre til en løgnere/ i det at de foraledide den/ som den hellig Aand hellig gør/ de fordømme den/ som den hellig Aand trøster oc vis gør paa sin salighed/ Det vaare io synd stor nock/ oc end mere end stor/ at de dømte oc fordømte nogen mod Guds forbud Matth 7. alligeuel at de icke ocsaa lenger hen forgrebe dem paa den hellig Aand och sette sig op mod hannem til met/ vil ieg giffue dem at betencke huad for en dom dem skal gaa offuer paa Dommedag/ der som de icke ville rette sig oc afflade.

De gamle forfædre haffue ladet sig være baade surt oc suart at beslutte oc vdlegge/ huad den synd mod den hellig Aand skal være for en synd/ huilcken der skal icke forladis/ huercken her eller der/ huor om Christus taledede Mat: 12 Oc de haffue fast endrectelige besluttit/ at det skal være desperatio eller finalis impenitentia/ det er/ naar nogen || forherder sig i Synden ind til Døden/ vden al bod oc bedring/ oc der effter aldelte fortuiler oc falder i mishaab/ det kalder mand at være syndet mod den hellig Aand/ oc sige hannem emod/ i det/ at den hellig Aand gør Guds Naade store/ end Synden/ hand befaler ingen at tuile/ men trøster alle forsagde oc trøstløse/ oc opretter dem igen/ mod fortuilelse/ men huo der affsker Guds Naade fra sig selffue oc falder i fortuilelse mod den hellig Aands trøst/ hand straffer den hellig Aand for løgn/ oc synder mod hannem vden forladelse.

Men her aff vil ieg icke haffue besluttit/ at de Guds bespaattere synde mod den hellig Aand/ ellers vilde det icke bliffue gaat met dem/ Thi al naade bleffue da affskaarit fra dem/ huilcken dem end nu staa oben faare/ der som de ville affstaa 256 oc rette oc bedre sig/ dog vil ieg det her vdaff tage oc beslutte/ om den Guds bespaattelse er icke end i sig selffue en synd mod den hellig Aand/ da er hun dog i den maade en gruselig stor oc forskreckelig Synd/ i det at de ønske andre faalck (huilcke den hellig Aand trøster/ helliggør oc giffuer saligheds haab mod al fortuilelse) saadan suaar fortuilelse oc euig fordømmelse och skilte dem aldellis vdaff fra Gud och hans naade/ oc aldellis bortage oc til inted gøre vor Herris Christi blod/ vunder/ martyr/ oc derfaar om den bespaattelse er icke i sig selff en synd mod den hellig Aand/ da er hun dog alligeuel saadan en synd der bander och ønsker andre faalck saadant/ mod Gus ord/ naade och forietelse. Men om Gud icke met rette effter vor Herris Christi dom Matth: 7 skender/ fordømmer och foraledider paa Domme dag saadanne bespaattere som saa fordømme oc foraledide andre faalck || det vil ieg stille hen til deris egen samuittighed oc at betencke/ men ville de icke nu betencke dem at fly oc sky derfaare/ rette oc bedre sig oc afflade/ da maa de lade være indtil paa Dommedag/ de faa da at see huem de haffue stuckit/ ved hues blod/ pine/ martyr oc død de haffue forit/ bandit och fordømt andre faalck.

Jeg haffuer allerede tilsorn sagt/ huad for en stor Synd Jøderne haffue begangit paa vor Herre Christo/ der de førde hannem til kaarsitt oc døden/ at Stenene reffnede/ Jordan obnedis/ Solen miste sit skin/ oc faarhengit vdi Tempelen reffs i sønder offuer saadan Synd/ wanseendis at de haffue begaait saadan Synd/ aff deris vanuittighed.

Der som det er nu io saa/ da haffuer det icke flere ord eller ydermere forklaring behoff/ men det er obenbarligt oc er icke helder skiult faar de samme Guds bespaattere/ huad for en gruselig Synd deris er der emod/ som paa ny igen bande/ skende/ saargøre/ martyre oc miurde ærens Herre megit skendeligere och

iamerligere/ end det paa den tid er skeet/ huad for en straff der skal gaa offuer dem/ som det gør oc offuer dem som det tilsteder/ offuer Øffrighed och Vnderdane/ det er læt at begribe oc forstaa/ oc om ingen vil det betencke/ da 257 kommer Gud oss nu tilforn/ giffuer oss nocksom tilkende/ met den gruselige torden oc liunild/ i dette aars begyndelse/ met saa mange forskreckelige tegn/ som er skeet mange tilhobe i denne tid/ huad hand vil gøre met oss/ oc huad hand haffuer sæt sig faar/ men det bliffuer der hoss/ som Christus sagde/ non cognouerunt/ donec venisset diluuium/ et sustulisset vniversos/ mand vilde icke bekende sig/ ey helder legge det paa hjerte/ indtil Vandfloden kom oc tog dem alle bort/ men vil mand end nu falde || Gud i hans riss/ saa er det høy tid/ at

Øffrigheden begynder veldelige at straffe saadan bespaattelse/

før Gud selff ophøyer sit Suerd oc sit riss/ oc

forderffuer baade Hyrden oc

Faaerne.

III.

At samme Guds bespaattelse/ er en Synd/ mod den hellige Daab/ och huad den mercker/ och at alle Guds bespaattere/ bliffue menedere mod Gud/ om det løffte och tilsaun som skede i Daaben.

Lige som den hellige Paulus Roma: 1. 2. oc 3. Cap: giffuer tilkende met mange ord/ oc Daudid beuiser oc saadant Psal: 51. Saa giffuer leyligheden sig met oss alle/ som wi ere fødde aff kød oc blod/ at wi kunde icke vdsige Guds Loff oc priss/ met vor mund oc tunge/ men wi ere met vort hierte/ tancker/ sind oc hu/ ia ocsaa met alle Lemmer affuende fra Gud/ vndfangne oc fødde i synd oc leffue aldellis der vdi/ at vden ved Daaben er aldellis inted gaat vdi vort kød/ at Gud haffuer icke mere aff oss end Fiendskab/ forsmædelse/ alt vedermod/ oc wi haffue behaglighed/ løst oc vilie til alt det huad Gud er emod/ men der wi vaare saa aldellis affaldne oc affdøde fra Gud/ gaff hand sig til oss vdi hans kære Søn/ oc i hannem anammede vor elendighed til sig/ oc haffuer gjort oss leffuende igen ved den genfødsel i Daaben/ at wi skulle nu leffue som ny Creatur/ oc tiene hannem al vor liffs 258 tid i hellighed/ oc retferdighed/ oc loffue oc prise hans Guddommelige naffn/ || som wi haffue tilforn bandet oc vanæret det samme/ derfaare effterdi vor tunge er fornyet oc oplat/ til hans loff och priss/ oc hand haffuer vdøst offuer oss saa mangfoldige oc saa rige velgerninger/ i sin kære Søn/ da haffue wi mere end stor aarsage til at skicke vort leffnit i saa maade/ at Gud kand bekomme sin loff oc ære igen aff oss/ at wi icke mere skulde leffue i Synd/ men i retferdighed.

Men at wi ville saa holde oss emod Gud/ som nyføde Christne/ forbinde oc forplicte wi oss vdi Daaben saadant at gøre/ loffue oc tilsige Gud/ at wi ville modstaa/ dræbe oc døde den gamle Adam oc nu fremdelis leffue effter Guds vilie i alle maade.

Men effterdi leyligheden sig saa begiffuer/ effter Daaben oc genfødselen/ met Christne oc Guds Helgen/ Huorfaar kunde wi det anderlunde holde oc acte end hine genstridige Guds Bespaattere/ ere Menedere som frimodelige sønderbryde al forbund oc Contract oc ere affskylde fra Gud/ Huorfaare den hellige Petrus vel affmaler dem/ er oc end deris rette hoffarig/ der som hand holder oc acter saadanne Guds bespaattere/ oc deris lige/ lige som it Suin/ der haffuer thoit sig/ oc velter oc søler sig strax der effter/ i den neste pudz och skarn/ och gør sig skiønere end hun vaar tilforn/ huilcke hand ocsaa ligner ved Hunde/ som sluge strax det i dem igen/ som de haffue tilforn giffuit aff sig/ at det sidste bliffuer verre met saadanne end det første/ oc det haffde vær it dem bedre at de haffde icke faait sandhed at vide/ thi det gaar icke anderledis til met saadanne faalck/ end som vor Herre Christus siger/ Matth. 12. Naar den wrene Aand er vdfaren aff Menniken/ da vandrer hand hen igennem tørre Steder/ søger effter rolighed/ oc finder den || icke/ da siger hand dog/ Jeg vil vende om igen til mit huss/ som ieg gick vdaff/ naar hand kommer da finder hand det ledigt/ feyt oc prydet/ saa gaar hand hen oc tager siu andre Aander til sig som ere verre en hand selffue/ naar de komme der ind/ bo de der/ oc bliffuer det verre met det Menniske der effter/ end det vaar tilforn/ Jeg siger det 259 icke gerne/ men ieg haffuer al forstor sorig/ at det er mere end sant/ i gerningen/ oc mere end gaat gør/ at saadan forferdelig wlycke/ huor om Christus taler/ vederfarris de Guds bespaattere i besynderlighed/ effterdi gerningen saadant beuiser. Thi ieg kand icke finde hoss mig/ at den hellig Aand boer i saadant it hierte/ huor aff saadanne forskreckelige Guds bespaattelser fare vd i hobetal/ och det altid i det tredie eller fierde ord/ vden blysel oc vden al betenckelse/ men er den hellig Aand icke hoss saadanne gruselige Guds bespaattere/

saa følger det io effter oc beslutter sig selff/ huad for en Aand der haffuer vent sig ind til dem atter igen effter genfødselen/ det beuiser ocsaa fructen i sig selff/ som er saadan forskreckelig Guds bespaattelse/ at der er end nu siu andre Aander indrygt met/ at det sidste met dem er bleffuit verre end det første/ thi som ieg haffuer tilforn strax i begyndelsen giffuit tilkende och som huer mand er vitterligt/ effterdi at saadan Guds bespaattelse er icke vorden hørt til forn som før end Euangelium er op kommet igen oc bliffuer icke end nu denne dag hørt i nogit Land/ end som lige der/ huor det hellige Euangelium prædickis/ vil ieg icke beslutte/ men ieg befrøcter mig gandske saare/ at saadan Guds bespaattelse/ er en viss tilkende giffuelse och exempel til den So oc Hund/ der Petrus omtaler/ om de faalck/ huilcke Christus omtaler/ met huilcke det bliffuer verre end tilforn/ || ia det maa rettelige hede at det bliffuer siu gange verre end det vaar tilforn. Thi huo tilforn bandede effter gammel vanbrug/ met fallindiffuel/ en sterredross/ paacker och andet/ hand gør det nu siu gange halffierdesinds tiuffe gange verre/ met vor Herris Christi pine/ død/ vunder oc martyr/ men saadan en wren Aands tale/ kand icke vel elders fremkomme/ end aff it wrent/ och paa ny siu gange verre wrent giort hierte/ men ieg ønsker oc beder aff hiertet at huilcke/ som icke ere forstockede oc haardnackede vdi den gruselige Guds bespaattelse/ de vilde saadant betencke oc rette sig/ før end at naadzens dør bliffuer luct i laas.

Men huad der rører Øffrighed paa/ som i denne tid er kaldet til regiment/ oc hører saadanne skendige laster (met 260 Suæren oc Banden) oc seer at det voxer/ oc i mer oc met stiger op at/ oc der til dog alligeuel ingen lade sig finde/ der vil komme sit Embede oc kald ihu/ tage Suerd i haand/ oc met vold oc alder høyeste straff styre saadan gruselige oc skendige last/ som er icke saa hørt fra Verdsens begyndelse/ vil ieg sette dem aleniste faare det at betencke oc betracte/ huad for Synd den Guds bespaattelse bleff actet i det gamle Testamente/ oc huor hart de bleffue straffede.

Den tid det drog sig først til Leuit: 24. Cap. at en Jsraeliter kiffuedis/ met en anden vdi Ørcken i Paulun/ oc bandede met Guds naffn/ hand bleff strax oc hastelige tagen til fange/ oc førd faar Mose/ men der Mose icke end viste met huad martyr eller pine saadan en synd skulde straffis/ lod hand hannem indlede i fengzelit oc vel foruares/ ind til hand fick at vide/ aff Herren/ huad straff || hand skulde legge hannem paa/ der gaff Gud saadan besked oc suar/ at hand skulde føre saadanne Skendere vden faar Leyren/ oc alle de faalck som haffde hørt saadan skenden oc banden aff hannem/ de skulde legge deris Haand paa hans hoffued/ oc al faalckit/ skulde stene hannem ihiel.

Oc fra den tid gaff Gud Mose befaling/ at forkynde faar det gandske faalck/ at huert Menniske/ være i huad Stat hand fands i/ der som hand faldt i saadan en Synd/ skulde hand være skyldig til Døden/ oc aff den gandske Menighed stenit ihiel.

Effterdi nu at Mose actede den Synd/ om Guds bespaattelse/ saa stor oc saa høy/ at hand viste icke met huad pine samme Synd kunde nock straffis/ oc besøgte Herren selff der om/ oc spurde hannem om raad/ at hand icke skulde gaa aff met for liden straff/ och Gud lagde oc en haard straff paa samme skenden oc banden/ som vaar Stenelse/ oc befalede aluorlige at saa fremdelis skulde holdis/ nu er io det vist/ at den Guds bespaattelse vaar ekon Barneleg/ vden al tuil/ emod denne neruærendis forskreckelig Skenden oc Banden/ huad faar it suart regenskab/ skulle da vore Øffrighed gøre Gud paa Dommedag/ fordi/ at den Guds Bespaattelse/ som 261 er opstiget paa det alder høyeste/ bliffuer aldels inted straffit/ oc denne wlycke følger ocsaa videre der aff/ effterdi samme Synd bliffuer icke straffet/ at mand och regner hende icke for synd at være/ men hun er vorden mere til en dygd/ som staar en vel/ voxer oc stiger op/ ved saadan effterladenhed/ saa høyt oc saa gruselige/ at det er icke mueligt/ at Gud kand saa lenger see igennem fingre/ met mindre end hand slar || der i/ met Neffuen/ inden en stacket tid vdi hans store vrede oc hastighed/ oc kaster Førster/ Konger/ Herrer/ Land och faalck vdi en hob/ och redder oc frier saa sin ære.

Matth: 26 Cap: Der som presthøffdingen/ formaner och besuer vor Herre Christum/ ved den høyeste Eed/ som er/ ved den leffuendis Gud/ at hand skulde sige det fri her vd/ om hand er Christus Guds Søn/ och Herren suarede der til oc sagde/ det siger du/ ieg er ocsaa/ da reff Presthøffdingen sine klæder i sønder/ gaff ocsaa den aarsag tilkende/ huorfaar hand gjorde det och sagde/ hand taledede Guds bespaattelse/ och der paa gaff och det gandske Raad denne dom/ at hand skulde visselige dø/ men saadan en brug oc exempel met klædernes sønder riffuelse/ offuer denne synd/ haffue de vden tuil holdet aff gamel tid oc giffuit der met at forstaa/ at samme bespaattelse skulde/ som en besynderlig Synd/ vden al metlidelse/ straffis i stor nidkerhed oc hastighed.

Men effterdi/ at al aluorlighed er nu vdsluct/ at mand kand icke spørre eller mercke nogen nidkerhed hoss Øffrigheden offuer saadan Guds bespaattelse/ som icke er hørt fra Verdsens begyndelse/ kunde wi see/ høre oc tage paa Guds store barmhiertighed/ som gaar faar hanss vrede/ huor faderlige hand paaminder oc opuecker Øffrigheden/ at de skulle gribe til straff oc til Suerd/ vdi de store och mangfoldige vnderlige teagen/ som i det Aar 1556. fra første haffue dragit sig til/ men effterdi/ at Øffrigheden er saa hart forblindet/ met effterladenhed och forsømmelighed/ at de icke ville lade sig beuege til straff i nogen maade/ see wi der hoss/ huorlunde/ at Gud haffuer skicket Tørcken vdi grensen her ner hoss/ och vil selfue hiemsøge || oc straffe de ypperste saa vel som de ringeste/ men der 262 som det skeer/ da maa wi tage det for gaat oc icke bliffue vrede der offuer/ wi vilde icke haffue det anderlunde/ men der forinden ville wi legge oss op mod samme riss/ som hine Børn der ingen kand faa raad met/ saa at wi gøre en hob saadanne gruselige Guds

bespaattere hen vdi strid/ och hente dem tilsammen aff alle hiørner til nøduerie/ saa at huo der kand Bande paa det aiderslemmiste/ hand skal være øuerst/ Item Høffuitzmand/ Fennickedreger oc annamis til andre Embede i krig oc Aarloff/ och ville wi gøre i den maade lige som mand læssi Historier om de Huner/ som met stor Herre mact opreyste nogle hundrede tusinde sterck oc iemmerlige forderffuede om ødelagde fast den største part vdaff den gandske Europa/ men der de vaare faar huer mand grumme til at see/ och faalck maatte oc fly for dem/ naar de bleffue deris wskickelighed var/ da vdskaare de oc hackede dem i selfue deris ansigt/ lige som det skeer nu met mange som gruselige oc slemmelige skicker dem i klæder oc i ansigt/ lige saa ville wi skicke saadanne forskreckelige faalck och Guds bespaattere mod Tyrcken/ de som kunde driffue hannem paa fluct foruden Bøsser oc mands krafft/ aleniste met deris slemme hoser oc forskreckelig Guds bespaattelse/ och der met iage hannem tilbage igen til Constantinopel/ der som det bekommer oss icke anderlunde/ end som det bekommer en Hund der æder græss/ och gaar faar sig som Bønder drage Speyser/ der wi dog flittelige ville bede for. ||

V.

At den Guds bespaattelse (met Suæren oc Banden) er en Synd mod det Høyuerdige/ vor Herris Jesu Christi Legoms och blods Sacrament.

DEn tid der vor Herre Christus/ vor genløser oc saliggørere/ lige den samme tid/ hand tog sig vor genløselsis oc saligheds gerning forhender/ ved hans død oc pine/ gjorde hand tilforn sit Testament oc sidste 263 vilie/ lod effter sig sine vdualde oc tro Christne/ sit sande Legom oc blod/ til it ligendefæ/ arffuedel oc en vis tryghed oc besejning paa hans naade/ syndernis forladelse oc euig salighed/ oc hand siger at wi skulle æde oc dricke samme hans legom oc blod til hans ihukommelse/ oc til hans naadis oc barmhertigheds stadfestelse/ forsejning mod samuittighedens beklagelse/ mod Louens fordømmelse/ oc euig formaledidelse/ at wi skulde io vel/ oc vdi alle maade bliffue stadfeste oc gjorde vise/ at hand haffuer igenløst oss/ fra den euige død/ ved hans død oc pine/ oc at wi der ved/ haffuer faait den euige salighed/ och denne vor troes visheds Testament oc stadfestelse drager den hellige Apostel Johannes frem/ til vidnisbyrd/ vdi den første Epistele femte Capitel/ met yppere oc trøsteligere ord/ der hand siger/ at Gud aff stor barmhertighed oc Naade/ vden det/ at wi ere vise gjorde oc offuerflødigenock/ om vor salighed/ ved try vidnisbyrd/ vdi Himmelen/ som er Faderens/ Søns oc hellig Aands/ da haffuer hand oc lige saa || ladit effter sig her paa iorden try vidnisbyrd/ som er Aand/ Vand oc blod.

Men at det er nu nock her aff beuist/ huorfaar oc huor til/ vor Herre Christus haffuer indset/ sit hellige Sacrament/ oc gjort sit Testament/ huor til ocsaa/ det skal være oss nøtteligt oc gaffnligt. Oc fremdelis ocsaa i det som Apostelen siger/ at ingen tør foruende eller sønderbryde it Menniskis Testament/ kand mand lettelige her aff beslutte/ huad den Guds bespaatning/ er for en gruselige oc forskreckelige Synd/ som borttager aldels saadan vor Herris Christi sidste vilie/ foruandler hans wforuandelige Testament/ ia det aldels sønderbryder oc til inted gør/ i det at samme Testament/ Sacrament/ Legom oc blod/ som er aleniste giffuit til vor saligheds vished/ bliffuer vanbrugit/ til en gruselig fordømmelse oc formaledidelse met Suæren oc Banden/ som det er huer mand mer end formegit vitterligt/ met huad ord oc vdi huilcken maade mestedelen alle bogstaffue/ i Herrens Naduere bliffue fremdragne til gruselige skenden oc banden/ Men at saadan forskreckelige Synd bliffuer aff ingen/ vere sig høy eller nederlig Stat/ vere sig vng 264 eller gammel/ regnet for Synd/ oc brugis nu mere hoss den menige mand/ end Fader Vor/ det kand ieg icke anderlunde forstaa end om den store farlige tid/ huor om Paulus taler 2. ad Timoth: 3. Oc om den høyeste opstiget ondskab der Christus propheterer om Matth: 24. for hues skyld dagene skulle/ for de vdualdis skyld/ bliffue forkortede.

Effterdi nu at Verden er forsuffet/ oc aldels nedsuncken i saadan en Synd/ oc er ingen forbedring at haabe der mig tyckis/ mand maa gribe fat paa huorlunde mand vil/ || saa maa huer forsee sig det beste hand kand/ fly oppaa Bierge/ gaa vd aff Sodoma oc Gomorra/ oc affskilie sig fra saadanne Guds bespaattere/ paa det at ingen skal gøre sig delactig vdi deris Synd/ oc bliffue wrene met dem/ thi Gud skal icke lenger kunde opholde sin Vrede/ huor om wi haffue mere end formegit vidskab om/ haffuer Gud maatte afbryde xx. Aar aff hundrede vdi Syndflodens tid/ fordi at ondskab stigede saa høyt op/ giffue de Guds bespaattere aldels megit mere aarfage/ at hand skal forkorte de sidste dage/ och nødis til at skere saare megit der aff.

Men at Gud skal nødis til/ at skynde sig och gøre ende der paa/ giffuer Øffrigheden icke mindre aarsage

til/ end Vnderdanerne i det at de ved deris effterladenhed och straffens forsømmelighed/ opuecke Gud til høyeste vrede oc hastighed/ oc giffue hannem selffue Suerdit vdi haanden/ mod saadan en Synd/ der staar icke at lide faar Gud oc Mennisken.

Mand less i Historier/ at Jøderne i mange Steder/ tit oc offte igennem stunge/ forhaanede oc vanærede Hostiam/ naar de det kunde bekomme/ aff hine Kirckerøffuere/ ocb det gjorde de aff stor had oc affuind/ som de haffde til vor Christelige Religion/ den synd och misgerning/ som Historier vduise/ tog Øffrigheden saa hart til hiertet/ naar de finge det at vide/ at de vdaff en stor och Christelig nidkerhed/ straffede det paa det aller skarpeste/ som der de Jøder vdi Margreffuens Land/ vdi Perlebiege/ bleffue brende for forneffnde offuertrædelse skyld.

Men at al nidkerhed/ er vdsluct i denne tid/ oc Øffrigheden 265 vil icke i det ringeste tage sig til/ at straffe/ ia || icke end met alle lætteste straff/ den gruselige Guds bespaattelse/ som skeer vor Herris Christi liffs och blods høyuerdige Sacramente/ huilcken der ingenlunde staar til at lignis ved Jødernis forsmæelse/ men gaar langt och mange gange der offuer/ dog kand mand mercke der hoss/ at de hulde saadan Jødske bespaattelse for stor Synd/ ieg vilde at de haffde icke selffue en part ocsaa it bøde i salte/ huad kunde wi oss andet formaa och foruente/ effterdi at Gud haffuer allerede trolige oc rigelige nock varet oss at/ oc truet oss/ end en stor oc forskreckelige Guds vrede oc hastighed snarlige til at komme offuer saadan forsmæelse/ emod hans kære Søns legom och blod/ om mand skal icke andet holde til fare/ effterdi at Tyrcken oc anden wlycke/ er forringe it Riss/ til at straffe saadan en forskreckelig Synd/ at Dommedag vil hastelige komme/ oc vor Herris Christi strenge Dom/ at offuerfalde saadanne skendere/ wforseendis paa en hob/ och paa en tid borttage til en euig straff/ alle dem som her nu bliffue wstraffede oc gøre Registeret fuldt/ oc vel fortiene den rette oc euige straff/ i det at de vden al bod och bedring/ saa høyt opstige vdi den skendige last/ met Suæren oc banden at de kunde icke komme høyre.

Wi haffue i denne vor tid forfaret oc seet/ huor at mange Førster oc Herrer haffue wmagit sig/ met stor fare paa Land oc faalck/ at vdrydde den Vinckelmessis vanbrug aff deris Land oc Kircker/ ocsaa paa Herredage/ der som de aff Christelig nidkerhed hulde dem fra de Kircker/ som samme Messer bliffue huldne vdi/ paa det de skulde icke gøre sig delactige aff samme Prophanation met deris neruærelse/ men at Øffrighed holder nu denne Guds bespaattelse/ || for ingen Prophanation/ misbrug oc skenden/ huor met det høyuerdige Sacramente bespaattis/ oc de icke affuerie oc affstyre saadant/ oc ey helder vdrydde oc vdrense aff deris Land (huilckit der kand dog icke lignis ved nogen blasphemien eller bespaattelse nogen sted/ at denne ey offuergaar alle andre bespaattelser) det gør mig (ieg veed icke huad andre faalck tencke der om) mange vnderlige tancker/ at ieg kand icke rette mig der vdi huorlunde oc 266 for huad aarsag Øffrigheden haffue saa hart tilstoppt deris øren oc saa aldels tilluct deris øyen til samme bespaattelse/ men det er at befrycte/ at wi allesammen met huer andre snarlige faa det at vide/ ehuort det vil hen oc huilcken side det vil vd paa/ Gud beuare sine oc rycke dem her aff/ som hannem tilhøre.

Jeg vil end nu giffue it exempel tilkende/ oc der ved forklare at ieg/ maa vel ske/ hoss andre fromme Christne/ haffuer aarsage stor nock til at forundre huorlunde det gaar til i denne tid/ at mand kand icke formercke i det alderringeste nogen nidkerhed hoss nogen Øffrighed høy eller lau/ mod saadan languarende bespaattelse/ som io mere oc mere stiger høyt op/ oc det er dette/ Faar nogle faa forgangne Aar siden/ sette mand Sacramentit (som mand saa kaldede) vdi it Monstrans/ aff Sølf eller Guld (som det er end nu brugelig i Pauedommen) oc det droge de omkring paa Gaderne met stor pomp oc Statz/ met mange Ceremonier/ oc bram/ fra en Kircke oc til en anden/ Der som saadan afflagd misbrug oc prophanation befaledis met mact oc vold vdi en Stad/ at oprettis igen/ oc ved mact holdis/ da (Gud være loffuit) findis der mange fromme Steder/ som holde sig der fra/ at de sette helder alt det de || haffue vdi fare/ før end de lade saadan misbrug trengis ind i dem igen/ men at mand nu kand icke finde i nogen Stad/ enten Borgemester eller Fogeder/ som ville affverie eller afstyre denne neruærindis vanbrug/ huor met vor Herris Christi Legeme oc Blod vanæris/ som langt offuergaar den Prophanation/ som ret nu bleff omtald/ det er lige det samme der mig beueger/ at ieg veed icke i sted huad ieg skal tencke der om/ eller huort ieg skal drage det hen/ Mand finder io i nogle Steder/ end dog saare lidet/ at der er end nogen liden act lagt paa hine Guds bespaattere/ dog aleniste hoss hine Daglønere oc vedhuggere/ men met saa saare ringe straff oc opseende/ lige som mand skulde straffe Skalcke/ der riffuis oc slais/ om nogle tomme Nødskalder/ oc ieg vil inted tale om/ at Forelderne icke aleniste høre/ lide oc taale saadan Guds Bespaattelse aff deris Børn/ men de haffue vel ocsaa en part en 267 velbehagelighed der vdi oc holde det for it tegen/ at saadanne deris Børn bliffue kaastelige Karle/ som saa kunde beuise sig allerede met saadan Guds bespaattelse/ end dog ieg acter oc det/ at der er mange fromme Forældre/ der bliffue forskreckede offuer saadan Guds bespaattelse oc straffe det hart paa deris Børn/ Men den almindelig hob/ haffuer ieg sorig/ at ieg gør icke stor wret/ Thi at effterdi mand hører saadan bespaattelse paa Gaderne/ da maa mand vel formaa sig til visse/ at de haffue hørt det i husene tilforn/ oc der lert at bruge det/ thi det gaar lige saa til/ som den hendske mand sagde/ Sic agitur censura/ et sic exempla parantur/ Cum Judex alios/ quod monet ipse facit/ Som de gamle siunge faare/ saa siunge de vnge effter/ Jeg haffde sæt mig faare at gøre denne formaning om den Guds bespaattelse || lengre/ at ieg vilde handle det noget videre/ huorlunde denne Guds bespaattelse borttager oc til inted gør vor Herris Christi Rige her paa Jorden/ som hand haffuer befattet det samme i sin besynderlig lou och statuter vdi den lange prædicken hand gjorde paa Biergit Matth: 5. 6. och 7. Cap: oc iblant andre statuter/ som hand skicker oc opretter i sin Kircke/ siger hand/ Men ieg siger eder/ elsker eders Fiender/ velsigner dem som eder forbande

gører vel emod dem som eder hade/ beder for dem/ som eder gør skade oc forfølge eder/ paa det i skulle være eders Faders børn i Himmelen/ han siger icke saa/ vunder/ martyrer/ skender/ bander etc.

I denne forsæt/ vilde ieg giffue tilkende/ huorlunde denne Guds bespaattelse/ er en Synd mod vor Skabelsis artickel/ som den aldels forderffuer oc gør Gud selffue til inted.

Jeg vilde ocsaa fremdelis haffue dragit det andet bud frem/ som Gud haffuer sæt i den første Taffle/ mod al Guds bespaattelse/ och at Øffrighed lader en arm Tyff for tho eller tre Daler skyld/ hengis i Galie/ men den lade de saa aldels wstraffit hengaa/ som stieler Gud sin ære fra/ oc sin Nestis liff oc siel fra/ met samme Guds bespaattelse/ huad for it suart Regenskab de skulle gøre/ huor stor en Guds vrede de belade dem met/ huilckit alt sammen findis vel naar Gud skal sige/ Redde rationem/ huorlunde wi haffue det vdrettet.

268

At ieg icke gaar frem vdi disse Artickler/ som ieg haffuer tilkende giffuit/ haffuer ieg paa denne tid god sag til/ Der som ieg kand forfare/ at der findis nogle/ som lade sig beuege aff denne formaning oc tager nogit paa at straffe/ || der som det er ekon en liden Købsted/ der vil nogit begynde/ da vil ieg ydermere gøre min flittighed der til at forlunge oc fuldende denne formaning/ men der som ieg kand aldels inted vdrette/ saa maa ieg det tage til tacke och giffue mig til fredz i min samuittighed/ Den fromme Noe/ Loth/ Propheterne/ vor Herre Christa oc Apostlerne haffue vel hafft saa megit møde oc arbeyd oc giort dem saa stor wmag til forgeffuis/ i det at de haffue tit ræt saa lidet vd/ som en fattig predicker kand holde ved mact eller komme affsted.

Men huor høylige den bespaattelse er Gud emod/ huor met hans ettiste oc kærteste Søn bespaattis/ oc huad for en haard och stor straff/ hand vil vdkreffue for saadan en Synd/ end ocsaa vdaff Øffrigheden/ vil ieg/ til en besluttede/ giffue Øffrigheden/ denne efterfølgende Historie at betencke.

Saa haffuer det sig tildragit/ i Suidzerland/ hoss den Stad Villesauen/ tre mile fra Lucern/ at tre Doblere vaare vdgangne/ om en Søndag/ til spilleplatzen oc sette dem til/ hoss skiffuen at doble/ der vaar en iblant dem ved naffn/ Vlrick skræder/ hand haffde fordoblet mange pendinge den dag/ oc begynte suarlige at suærie oc bande/ Men den tid/ hand fick en god Leg/ mente hand/ at det vaar icke mueligt/ at hand skulde tabe den leg/ sagde hand traadzellig/ at der som hand tabte den Leg/ vilde hand sticke Gud ihiel i Himmelen/ om hand kunde/ oc hand tabte samme spil/ da stod hand op oc tog sin Dagert/ ved odden/ och kaste den op i Veyret/ oc sagde/ Kand ieg/ da vil ieg kaste denne Dagert ind i lifffuit paa Gud/ Dagerten bleff bortte/ oc fem blods drober kom faldne ned paa Skiffuen/ strax er || Dieffuelen kommen/ met stor bulder oc hastighed oc førde den samme/ som haffde saa kaste sin Dagert/ obenbarlige bort/ De andre tho effter at de bleffue saare forskreckede/ toge de Skiffuen/ oc droge den ned til vandet/ at de kunde affto blodet/ men dis mere de tode/ dis mere 269 gaff blodet sig tilkende oc til siune/ oc bleff i lenger oc rødere/ I det kom der it skrig i Staden/ oc huer mand løb vd oc funde de tho hos vandet/ dem toge de strax til fange/ effter at de haffde vdsagt oc bekent huor fat vaar/ men den ene bleff saa skrøbelig/ at hand falt om i porten/ voxte der wforuentendis nogle store Lus paa hans gandske krop/ som bede store hul paa hannem/ at hand iamerlige oc met stor pine døde der aff/ Den tredie lod Øffrigheden i Staden halshugge. Blodit lode de skære aff Skiffuen/ oc legge tilsiune/ at mand kand vise folck det/ til atuardsel.

Denne Historie er vden tuil saa skeet/ at de Guds bespaattere kunde der met vnderuisis/ huad for en forferdelig Synd/ den Guds Bespaattelse er/ mod huilcke denne forscreffne Historie maa vel regnis for Børneleg/ disligiste at Øffrigheden maatte komme ihu oc dragis til minde/ huad deris Embede er/ i det at Gud straffede disse tre personer saa hart oc saa snart/ ved ferske gerninger for den Synd/ huilcken icke staar til at lignes ved denne forskreckelige bespaattelse/ som nu er gengze/ huorlunde de/ som der til er kaldede aff Gud/ skulde lade sig finde met stor nidkerhed/ oc allerstørste straff/ mod de Guds Bespaattere/ men dersom de ere forsømmelige der vdi/ vil Gud selff begynde at straffe/ at den ene maa nyde den anden at/ som tit oc offte sagt er tilforn. ||

270

I denne gandske bog talis inted om den Christelig Suæren eller banden/ som aff Gud er Øffrighed Aandelig oc Verdslig befallit/ thi det er Guds befalling/ oc ingen bespaattelse. Men den Suæren oc banden/ som omtalis i denne bog/ forbiudis i den gandske hellige Scrifft/ vnder høyeste straff oc euig fordømmelse/ Thi saadanne skulle icke arffue Himmerigs Rige/ I. Corinth: 6. Icke skal mand helder faa mad/ det er/ haffue omgengelse met dem/ I. Corinth: 5. Fordisaa at det er en gruselig Guds bespaattelse etc.

Matth: 5.

Men ieg siger eder/ at i skulle aldelis inted Suærie/ huercken ved Himmelen/ Thi hand er Guds Stoel/ oc ey ved Jorden/ thi hun er hans Fodeskammel/ oc ey om Jerusalem/ thi det er en stor Kongis Stad. Du skalt och icke suærie ved dit Hoffuit/ thi du kant icke gøre it eniste haar huit oc sort/ eders tale skal vere ia/ ia/ ney/ ney/ huad der er offuer/ det er aff ont.

Jacobi. 5.

Men faar alle ting/ mine Brødre/ da suerier icke/ huercken ved Himmelen/ eller ved Jorden/ oc ey met nogen anden Eed. Oc eders ord skal vere/ ia/ det som ia er/ oc ney/ det som ney er/ paa det i skulle icke falde i øyenskalckeri.

Gen: 12. oc 27.

Jeg vil velsigne dem/ som dig velsigne/ oc forbande dem/ som dig forbande.

Prentet i Københaffn
Anno 1557.
271

NOTER.

S. 229 L. 10. Af de danske Smaabøger med Bibeltexter, som Palladius hentyder til, kendes nu af *David's Salmer* : Udgaver fra 1528, 1531, 1533 og 1557 (Bibl. Danica I. 27), af *Salomons Ordsprog* : en Udgave fra 1552 (sst. 33), af *Jesu Sirach* : en Udgave fra 1541 (sst. 44).

S. 229 L. 16 f. Hermed sigter Palladius vel især til sit eget Skrift om Aager, udgivet foran, Bind II 389, og til Niels Palladius' Skrift om Drukkenskab: se foran S. 201 ff.

S. 229 L. 30. *i trende maade* dvs. paa tre forskellige Maader, nemlig i de tre Bøger om Sværgeren og Banden, Palladius omtrent samtidig udgav, og som han omtaler nærmere S. 230, jfr. Indledn. foran S. 221f. - Ordsproget om det tresnoede Reb findes som Nr. 890 hos Peder Laale, jf. Præd. 4.12.

S. 230 L. 2 f. Jac.3.5.

S. 230 L. 20. *brede sig vild der om* = undslaa sig derfor, fragaa, Kalkar I 269.

S. 230 L. 25. *i dette ny Aar*, d. v. s. "i det kommende Aar", Fortalen er jo skrevet i Slutningen af 1556.

S. 231 L. I ff. Om Andreas Musculus se nærv. Bind S. 14. I Musculus' Forord hedder det: "*Das ich aber solch mein gering arbeit E. E. G. [d. e. Georg Pudewilß zu Schwartzau] habe zuschreiben vnd dediciren wöllen/ hat mich darzu verursacht der gros mißgefallen/ so jr an solcher sünd vnd Gots lestrung traget vnd /habet wie ich das wieder alle meine hoffnung/ an einem Kriegsman sonderlich mit frewden von euch erkant habe . . Das jr aber solches alles bey mir ernster meinung .. gesucht habt/ bin ich deß bey mir genugsam versichert/ das jr auch euch alle Tomos oder Bücher Lutheri hochseliger gedechtnis zu kauffen/ vnd euch zu zuschicken (welches dann auch geschehen) bey mir fleißig ansuchen gethan habt"* osv.

S. 231 L. 9 f. Benævnelserne *Centurio*, *Regulus* og *Eunuchus* er taget fra Vulgata. *Den første Centurio* er Høvedsmanden Matth. 8.5 ff., *den anden Centurio* er Høvedsmanden ved Kristi Kors, Matth. 27.54, *Regulus* er Vulgatas Udtryk for den kongelige Embedsmand Johs. 4.46, *Eunuchus* for Hofmanden Ap. G. 8.27, *Jairus* er

Synagogeforstanderen i Capernaum (Marc. 5.22). - De to Centurioner, Regulus og Jairus nævnes paa samme Maade i Visitatsbogen (Grundtvigs Udg. S. 32, jfr. Kommentaren 272 sst. S. 145) og i det tilsvarende Stykke i Fortalen til "Sjælens Lægedom", se nærv. Udg. I 327.

S. 231 L. 17. (dem) som *skal det bæere faar, dvs.* (dem) som skal foreholde (Menigheden) det, d. e. Præsterne, jf. proponere foran S. 221 f.

S. 231 L. 19f. Jfr. Matth. 11.17.

S. 231 L. 21. *wbærig* = "ustyrlig". Kalkar IV 540.

S. 231 L. 23 ff. Til dette Stykke svarer flg. i Musculus' Forord; "*Nach dem aber nun derhalben im anfang dieses 56. Jars/ vnd sonderlich die Zwölff tag/ wie man sie pfleget zu nennen/ vom Christag an/ bis auff Trium Regum/ welche sonst in sonderheit in acht gehabt werden/ als nach denen sich das gantze Jar durch vnd durch im gewitter vorhalte/ solch gros vnnnd vnerhört gewitter/ so vil/ manichfaltigef vnd erschreckliche Zeichen vndwunderwerck .. sich haben zugetragen/ Haben wir daraus gewißlich nichts anders oder gewissers abzunemen . . denn das diß Jar/ ein sonderlich Jar werden wolle .. Das aber nach solchem erschrecklichen vngewitter vnd wunderzeichen/ auch zum vberfluß/ ein Comet am Himel.. sich hat sehen lossen/ sich mit dem schwantz oder straal inn alle winckel vnd ecken gewendet/ .. Ob es aber etwas anders oder geringers bedeute/ dann eben das/ das Gott gleich/ in diesem Cometen/ seine eigene hand aus dem Himel raus recke/ vnd die ruthen darein gefasset habe/ mit ausgestrecktem arm die ruthe weise vnd anzeige/ wie er mit feusten drein schlahen will/ vnnnd den lang gedroeten zorn ins werck bringen/ dass will ich die Astrologos lossen streitten vnd fechten."* Kometen omtales udførligt i Helvaderus' *Silva Chronologica circuli Baltici*. 1624. II S. 157, hvor ogsaa *Solformørkelsen* beskrives; *Dyrtiden* omtales sst. S. 158.

S. 231 L. 31. Denne Spaadom har jeg ikke kunnet finde Hjemmel for hverken i de gamle Spaadomsbøger eller hos Johs. Hilten, som ellers er Palladius' Hovedkilde for Forudsigelser.

S. 232 L. 1-S. 233 L. 4 svarer til Visitatsbogen, Grundtvigs Udg. S. 122 L. 23-S. 123 L. 32, en Jævnstilling af de to Texter findes i Kommentaren hos Grundtvig S. 16.-Eksempelvis kan anføres Texten i Haandskriftet af Visitatsbogen svarende til Texten foran S. 232 L. 1-9: "*Band skall eders sogneprest setthe ij gange om aaret, i det allermindste effter kongens ordinantz, den søndag for Juull ock den søndag for Paasche, da schall hand vare dem alle adt som iche maa gaa till sacramentet, som er aabenbarlig mand drabere, hoerkarle, skiørleffnedtz folch , boler folch , aabenbarlig 273 slemmer och demmer, aabenbarlig løgnere bander oc svermere (sic), som iche er affløste."* Iøvrigt maa henvises til Udgaven af Visitatsbogen i det flg. Bind.

S. 232 L. 3. Se Udg. af Ordinansen foran Bind I, 189 L. 3 f.i, ifr. S. 153 L. 12 f. og 157 L. 13 f.

S. 232 L. 19. *den bondeman vdi farendeløss* er den oftere omtalte *Hans Skram* (se I. Bind 383), hvis Tilstand udførligt beskrives i Visitatsbogen, Grundtv. Udg. S. 118-19.

S. 232 L. 22. *taare* = Draaber.

S. 232 L. 29. *miørler* = myldrer.

S. 232 L. 30. *en beset in Euangelio* , jfr. Marc. 5.9 Bibl.. 1550. Oc *hand* (dvs. den besatte) *suarede/ oc sagde/ Skock heder ieg* .

S. 232 L. 34. *forspunde* = sætte Spunds for, indespærre, se Kalkar I, 706.

S. 232 L. 36. *løcker* = lukker.

S. 233 L. 8. *bart* = ligefrem, tydeligt.

S. 233 L. 10. *Stø/ gack tremmen i vaald* - (Gud)s Død, gak Fanden i Vold. *Stø* bruges endnu dialektisk. *Tremmen* (oldn. *tramr*) = den onde, se Grundtvig i Visitatsbogen S. 222 og Kalkar IV, 440; Udgaven 1624 tilføjer: *den Reemand* [dvs. *Rædemand* , Fugleskræmsel, jf. Feilbergs Ordb. III, 110]/ *el Bøsemand/ i . e. Bøsemand den onde* (Bl. C 5 r).

S. 233. L. 11, *forfeyre* = besmykke.

S. 233 L. 12. *Guds klunden* , vistnok vilkaarlig Fordrejelse af *Guds hellige vunden* ; Udg. 1624 tilføjer ligefrem: "i. e. Guds hellige vunden". Jfr. *Guds lunden*, *Pots lunden* og nt. *potz (Veltes) wunden* , se Kalkar III, 505. *Guds Sacralent* , vilkaarlig Fordrejelse af *Sacrament* ; jfr. tysk *sackerlint* i Eder (Grimms Wb. VIII, 167).

S. 233 L. 13. Jes. Sir. 23.9 ff.

S. 233 L. 17. Denne Beretning stammer - saa vidt jeg har kunnet se - ikke fra noget af de Skrifter af Veit Dietrich, som findes paa danske Bibliotheker, saa jeg desværre har maattet opgive at stedfæste den.

S. 234 L. 11. *affcontrofeye oc male* = Orig. *abcontrafehen vnd fürmalen* .

S. 234 L. 30. *falde i hul* = forfalde, ødelægges.

S. 235 L. 10. *huad høyt opstiger osv.* = Orig. *was hoch steiget/ das fellet hoch* .

S. 235 L. 11 f. *Men - fuldkomme* , Orig. *do wir es vnser grossen anligender gefahr vnd not halben/ hin bringen solten/ das können wir noch zu keinem anfang bringen* . Meningene er altsaa: Vi 274 kommer ikke videre end til at klage over Tingenes Tilstand, at ændre denne, det naar vi - trods den overhængende Fare - ikke til.

S. 235 L. 17. *Huer kaster sin Synd.. bag sin Ryg etc.* er en fri Gengivelse af Persius' Sat. IV, 23 f.; "Ut nemo in sese tentat descendere! nemo! | Sed præcedenti spectatur mantica tergo", med Hentydning til den æsopiske Fabel, jf. Phaedrus' Fab. (IV, 10): "*Peras imposuit Jupiter nobis duas: | Propriis repletam vitiis post tergum dedit | Alienis ante pectus suspendit gravem*" . - Persius' Navn er tilføjet af Palladius. Orig. har kun: "*wie der Heid sagt*" .

S . 235 L. 24. *Licentia* etc. Sentensen lyder hos Terents: *Nam deteriores omnes sumus licentia* . (Heautontim. III, I, 74). Ogsaa her har Palladius tilføjet Terents' Navn, mens Orig. kun har "der Heid".

S. 236 L. 1-12. *Oc at ieg - hans kircke* . Hertil svarer i Orig. "*Vnd das ich nach zulassung des Heiligen Pauli/ auch ein wenig meines sins vnd gutdüncken mich gebrauchte/ vnnd an dem ist/ das der Sathan für dem jüngsten tag/ alle seine boßheit vnd gifft zuuor werde heraus giessen/ vnd nichts dahinden behalten/ halte vnd acht ichs gantzlich dafür . . das albereit die aller grobste vnd letzte boßheit/ welche der Teuffel zum stick gesparet/ dem Heiligen Euangelio/ vnd dem Reich des Herren Christi/ zum valete damit schaden zuthun/ vnd sich zum letzten daran zuuorsuchen herfür kommen/ seinen Sturm an dem Herrn Christo vnd seiner Kirchen/ angelauffen habe.*"

S. 236 L. 25f. *gandske Danmark* , Orig. *gantz Deutschland* ; den følgende Bemærkning passer jo iøvrigt ikke paa Danmark, hvor "det hellige Evangelium" prædikedes overalt. L. 29: *vort Danske sprog*, Orig. *die Deutsche sprache* . Jfr. Indl. foran S. 219 f.

S. 236 L. 33 f. *at ocsaa de vnge Børn/ som komme fra Vogen osv.*, Orig.: *Das auch die junge kinder/ als mit dem abc bald von der wiegen an/ damit auffwachsen* .

S. 237 L. 7. Om Hugormen, der tilstopper sine Øren, jfr. Ps. 58.5.

S. 237 L. 11 f. *ellers icke saa hoss andet Faalck osv.* = Orig. *sonst bey keinem Volck / noch bis auff diese stund/ auch in keiner andern Nation oder sprach* .

S . 237 L. 14. *och her hoss oss* , tilføjet af Palladius.

S. 237 L. 18. der sigtes til Reformationens Indførelse c. 40 Aar tilbage (1517).

S. 238 L. 16. *Skendespes d. e. Skændespyd, skændigt Spyd, 275 dvs. gudsbespottende Ed*; jfr. Fremstillingen paa Titelbladet af " Skændespydene".

S. 238 L. 29. *disse Land* , Orig. *Deutschland* .

S. 239 L. 12f. *ere nu nogit komne i brug d. v. s. "forbrugte"*, Orig.: *nun etwas gebreuchlich vnd alt sein* .

S. 239 L. 20. *och lade dem icke formercke etc.* Orig. *vnd sich nicht inn der atter geringsten straffe lest vormercken* .

S. 239 L. 22. *ligge paa oss.. oc hvile sig* , d. v. s. ligge og tyngte paa os.

S. 239 L. 32. *den høye Maiestat* dvs. Gud.

S. 239 L. 36 ff. Ez. 3.17-19, Oversættelsen = Biblen 1550.

S. 241 L. 23 ff. Jfr. Orig.: (Vi vil vise, at Sværge og Banden) *nicht eine schlechte sünd sey/ die gar nicht/ oder ja mit geringer straff/ von der Obrigkeit/ vnd allein an den armen vnd geringen gestrafft wird. Die grossen hansen aber/ die am besten vnd sersten fluchen können/ die setzet man zu grossen emptern etc.*

S. 241 L. 31. *Fennicke dreyger* , Fænnikedrager, Fanebærer, Fører.

S. 242 L. 6. Johs. 3.16. Ordlyden noget afvigende fra Biblen 1550.

S. 243 L. 12 f. *met mange vnderlige oc fiserlige* [dvs. opfindsomme] *hoffueder* , Orig. *mit vielen hohen vnnd geschwinden köpffen* .

S. 243 L. 17 f. Jfr. Orig.: *bis viel vnnd vnzeliche Ketzer/ in der zeit/ den kopff an dem eckstein zustossen vnd zuknirschen* .

S. 243 L. 26 i Matth. 16.18. Biblen 1550 lidt afvigende.

S. 243 L. 35. *Siloh* d. e. Kristus, se 1. Mos. 49.10.

S. 244 L. 6. *at felde och faa omkring* , Orig. *zu fellen* .

S. 244 L. 13. *Nicephorus Callistus Xanthopoulos* , bysantinsk Kirkehistoriker fra 14. Aarh; hans Kirkehistorie, der behandler Tiden fra Kristi Fødsel til Fokas (610), udgaves 1555 i Basel af Joh. Lange. (Real-Encyklopädie f. prot. Theol. 3 XIV. 20f.).

S. 244 L. 26. den historisk ukorrekte Oplysning om de ni hundrede Aar findes i Orig.: *von der zeit Caroli Magni anfenglich/ nun bis in die neunhundert jar vberschütet* .

S. 245 L. 15 f. *inden 40 Aar* , jfr. Noten til S. 237 L. 18.

S. 245 L. 23. *stratagema* = Orig. *stratagema* .

S. 245 L. 28. jfr. Rom. 9.14.

S. 246 L. 5 f. jfr. Jac. 2.19.

S. 246 L. 9. *vdi disputatz viss* , Orig. *disputirlicher weis* .

S.246 L.22. *denne fierde tilsted maade* , dvs."denne fjerde [af 276 Gud] tilstedte [tilladte, taalte] Maade". Jfr. S. 245 L. 16 f., L. 22 f. og S. 246 L. 19. Orig. *dieser vierten nachgelassen weis* .

S. 246 L. 23. *neffne Barnet* osv. er ordret Oversættelse af Originalens Text.

S. 247 L. 2. 1. Tim. Lis.

S. 247 L. 23. *tager munden fuld* - Orig. *das maul vol nimpt* .

S. 248 L. 7. *liffseldig* , livsalig, Kalkar V. 671.

S. 248 L. 18. Ordspr. 18.3.

S. 248 L. 21. Johs. 19.37.

S. 248 L. 30. Naar Palladius her skriver *den hedenske mand* uden som i lignende Tilfælde (se Noterne til S. 235 L. 17 og 24 og S. 249 L. 26) at tilføje Navnet, skyldes det sikkert, at han ikke har vidst, hvem Sentensen skyldtes. Det er desværre heller ikke lykkedes mig - trods udmærket sagkyndig Bistand - at stedfæste selve det anførte Citat; men af ganske lignende Art er følgende, som Augustin anfører (Adv. gen. IV): *Qui desinit obviare cum potest, consentit* .

S. 249 L. 26 f. Stedet lyder hos Aristoteles (De Coelo 1.4): [x] [x][x] [x][x][x][x] [x][x][x] [x] [x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x]. Den tyske Orig. har kun *die Heiden* , ikke Aristoteles' Navn. Jfr. Noten til S. 248 L. 30.

S. 249 L. 30. *wi* , Orig. *wir Deutschen* : L. 36 som *hoss oss oc vore naboer vdi Tyskland* , Orig. *bey vns allein* .

S. 250 L. 17. Johs. 3.14. Biblen 1550 nogen afvigende.

S. 250 L. 25. Es. 53.5. Biblen 1550 noget afvigende.

S. 250 L. 30. 1. Johs. 1.7. Biblen 1550: *Jesu Christi hans Søns Blod/ gør oss rene aff alle Synder* .

S. 250 L. 31. 1. Pet. 2.24. 1550 afvigende i Ordvalget.

S. 251 L. 5. *met mange vnderlige hoffueder* osv, Orig. *mit vielen geschwinden köpffen/ rotten/ secten vnd ketzern* .

S. 252 L. 11. Ps. 49 d. v. s. 50.18; bemærkelsesværdigt er det, at Palladius ikke har ændret Tallet i Overensstemmelse med Biblen 1550. - Sidste Del af Verset lyder her: *oc du haffuer omgengelse met Hoerkarle* .

S. 252 L. 13. 2. Johs. 10f. Biblen 1550 afvig., fx. har Biblen: *hans onde gerninger* , hvor Palladius har:

deris Synder .

S. 252 L. 22. *naar saadanne fromme Christne osv. Orig.: wenn solches frome Christen bedechten/ vndsich solcher lesterer eusserthen/ sie würden zum theil in sich selber schamroth werden. - løse om sig oc drage sig aff svarer altsaa til eusserten og betyder "afføre sig" (scil. Sværgeren og Banden).*

S. 252 L. 33. *den offuer Øffrighed* , Orig. *die hohe Obrigkeit* .
277

S. 253 L. 31. *Martyrhanser* = Orig. *marterhansen* . Ordet findes i samme Betydning i 17. Aarh., se Kalkar III, 47.

S. 254 L. 18. *Spiritus vertiatis* , Johs. 16.13.

S. 254 L. 21. *pignus hæreditatis* , Ephes. 1.14.

S. 254 L. 24. 1. Kor. 6.19. Mens Palladius gengiver *Leib* ved *Liff* , har Biblen 1550 det ensbetydende: *Legeme* .

S. 255 L. 12. Matth. 7.1.

S. 255 L. 18. *De gamle forfædre osv. Orig.: Es habens jhm die alten Veter lassen sawer werden* .

S. 257 L. 5 f . Matth. 24.39.

S. 257 L. 8f. *men vil mand end nu falde Gud i hanss riss* = Orig.: *wolt man aber Gott noch in die Rut fallen* .

S. 258 L. 19. *hoffarig* , Orig. *hofffarben* .

S. 258 L. 22. *pu dz* = Pyt, Pøl.

S. 258 L. 29 f. Math. 12.43-45. Biblen 1550 noget afvigende; den har fx.: *søger huile oc finder hende icke* , hvor Texten foran har: *søger effter rolighed oc finder den icke* , olgn.

S. 259 L. 26. *fallindiffuel* , Ligfald, se Kalkar I, 501. *sterredross* , dødbringende Pestbyld, se Kalkar IV, 127. Orig. har: *drüse/ gicht/ peuel* .

S. 261 L. 31. *1556* , Orig. *m diesem jar* .

S. 261 L. 35. *vdi grensen* , Orig. *an die grentz* .

S. 262 L. 9-15. *och ville wi gøre - ansigt* , Orig: *Vnd wollen in dem fahl eben thuen/ wie man lieset in den historien/ von den Hunis/ welche mit grosser hereskraft/ etliche hundert tausent starck sich erhaben/ vnnd fast das meiste theil Europæ jemmerlich vorheret/ vnnd vorwüsted/ Das sie aber jedermenniglich erschrecklich anzusehen wehren/ vnnd die leut auch für jhn fliehen müsten! wenn sie nur jhrer vngestalt innen würden/ zuschnitten vnd zuhackten sie jnn selber jre angesicht/*

S. 262 L. 23f. *och gaar for sig osv.*, Orig. *vnd fort gehe/ wie die pauren die spieß tragen* . Formen *Speys* v. S. a. *Spids, Spes* , o. fl. findes oftere, se Kalkar IV, 60.

S. 263 L. 13 f. 1. Johs. 5.7-8. Sætningen om de tre Vidnesbyrd i Himmelen er udeladt som uægte i alle Luther-Oversættelser, derfor ogsaa i den danske Bibel 1550; ikke desto mindre bevarer Palladius *Musculus'*, med Vulgata stemmende Text uforandret.

S. 264 L. 33 f. *de Jøder osv. Orig. Wie dann bey vns in der Marck für etlich Jaren/ zu Perlin auch die Juden .. sein vorbrandt worden* . *Musculus* sigter utvivlsomt til Justitsmordet i Berlin 19. Juli 278 1510, ved hvilket man brændte 38 brandenburgske Jøder, der anklagedes for Mishandling af en Hostie og for Ritualmord. Se *Ackermann, Geschichte der Juden in Brandenburg* . Berlin 1906, S. 33ff. I et samtidigt Skrift trykt i Nürnberg 1510 (*Ein wvnderbarlich Geschichte. Wye dye Merckischen Juden den hochwirdig Sacrament gekaufft vñ zu martern sich vnterstanden*) skrives Berlin ogsaa *Perlyn* . Naar Palladius skriver *Perleberg* , skyldes dette muligvis, at han ikke kendte noget "Perlin" i Mark Brandenburg; muligvis skyldes det Paavirkning fra *Sternberg* (hvis danske Form var "Stjeraeberg", se Tavsens Smaaskrifter S. 9), hvor en lignende Jødeforfølgelse havde fundet Sted. I det omtalte Skrift nævnes det, at en af de dødsdømte Jøder var fra *Perleberg*, men dette har Palladius jo næppe vidst. 1

S. 265 L. 7 f. *ieg vilde etc. Orig. Wolt Got sie hetten selber zum theil nit ein schincken im saltz* , d. v. s. være medskyldige i.

S. 265 L. 18. *gøre Registeret fuldt* = Orig. *das register vol machen* .

S. 265 L. 24 *Vinckelmesse* (= Orig.), alm. Haansord om den katholske Messe uden Nadvergæster.

S. 265 L. 33, *blasphæmien* , Formen er uforandret overført fra Orig. (*mit keiner blasphemien*).

S. 266 L. 28. *i sted* , Orig. *schir* .

S. 266 L. 32. *opseende* = Tilsyn.

S. 267 L. 8. *da maa mand vel formaa sig* [dvs. formode] *til visse* , Orig. *ist auch die vormutung gewiss* .
Jfr. Kalkar I, 672 b L. 6 f.

S. 267 L. 10 f. Citatet er fra Ovid. Fast. 6.647.

S. 267 L. 12. Som *de gamle siunge* osv. = Orig. *Wie die alten sungen/ so lerneten es die jungen* .
Ordsproget findes ikke hos Peder Laale og er muligvis første Gang brugt i Dansk paa nærv. Sted.

S. 267 L. 35. *huilckit alt sammen findis vel* ; Ordet *vel* er muligvis Trykfejl for *vil* , jfr. Orig.: *welches sich alles finden wird* .

S. 268 L. 19 f. I den tyske Udgave u. A. er i Marginen med Blæk tilføjet Aarstallet 1553. Det er dog ikke lykkedes mig andetsteds at finde Hjemmel for Beretningen om *Vlrick skræder* (ty. *Vlrich Schrötter*) fra Willisau.

S. 269 L. 22 f. *at den ene maa nyde den anden at dvs.* at den ene maa undgælde for den anden, Orig. *das einer des andern entgelten werde müssen* .

S . 269 L. 23. Her ender Musculus' Skrift.
* 279

S. 270 L. I f. *den Christelig Suæren eller banden* , hermed sigtes til de Eder, som Øvrigheden har Ret til at afkræve, jfr. nærv. Udg. I, 190 og 230.

S. 270 L. 6. 1. Kor. 6.9 1550 afvigende.

S. 270 L. 7. 1. Kor. 5.11, 1550: *Met de samme skulle i oc icke æde* .

S. 270 L. 10 f. Matth. 5.34ff. = Bibl. 1550.

S. 270 L. 17. Jac. 5.12 = Bibl. 1550.

S. 270 L. 23. 1. Mos. 12.3, jfr. sst. 27.29, = Bibl. 1550.

TEXTRETTELSER.

S. 230 L. 8. <i>forgifftelse</i>	Orig. <i>førgifftelse</i>
- 237 - 32. <i>Petrus</i>	- <i>Petrus/</i>
- 239 - 2. <i>behov</i>	- <i>behob</i>
- 242 - 15. <i>udgydelse</i>	- <i>ydydelse</i>
- 242 - 23. <i>wil som</i>	- <i>wi som/</i>
- 248 - 21. Marginal. <i>Joh. 19</i>	- <i>Joh. 29</i>
- 251 - 36. <i>banden</i>	- <i>bonden</i>
- 254 - 3. <i>enten</i>	- <i>en- en</i>

- 255	- 35.	<i>bleffue da</i>	-	<i>bleffue/ da</i>
- 256	- 2.	<i>bespaattelse</i>	-	<i>bespattelse</i>
- 256	- 15.	<i>fordømme</i>	-	<i>fordømme</i>
- 257	- 21.	(med Marginal note) <i>Psal: 51</i>	-	<i>Psal: 6</i>
- 258	- 10.	<i>forbinde</i>	-	<i>forbiude</i>
-258	-29.	Marginal, <i>Matth.12</i>	-	<i>Matth.13</i>
- 259	- 20.	<i>befrøcter</i>	-	<i>befrøter</i>
- 262	- 2.	<i>anderlunde/</i>	-	<i>anderlunde</i>
- 267	- 26.	<i>Skabelsis</i>	-	<i>Sabelsis</i>